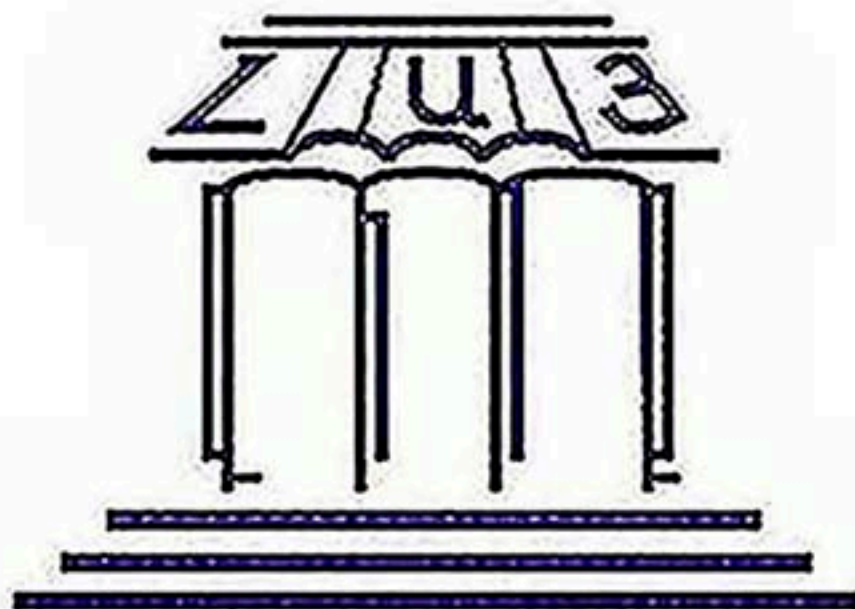

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտերեւագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported CC BY NC SA License.

Դու կարող ես.

ստեղծել և տարածել նյութը ցանկացած մեդիայով կամ կայքով
մեղմելով կամ ոչնչացնելով առկա նյութը առանց ու իրենք նրա

You are free to:

Share – copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt – remix, transform, and build upon the material

5. 9. 1861

261.6

է 98

319

1. 25

Երսերճեան Հ. Բ.

Հիշատակարան Պնդեակ.

Jan 2

**ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ
ՀՆԳԵԱԿ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ**

ՍՈՒՐԲ ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՍԿԻՒՏԱՐՈՒ

1676 — 1926

ԳՐԵՑ

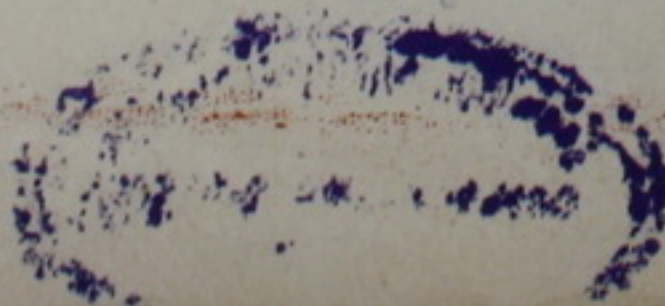
ՀՄԱՅԵԱԿ ՔԶՆՅ. ԷՔՍԷՐՃԵԱՆ

**Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐ. Յ. Մ. ՍԷՅԵԱՆ
1927**

52

2-2

281.6

5 98

✓

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ՀՆԳԵԱԿ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ

ՍՈՒՐԲ ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՍԿԻՒՏԱՐՈՒ

1676 — 1926

ԳՐԵՑ

ՀՄԱՅԵԱԿ ՔԶՆՅ. ԷՔՍԷՐՃԵԱՆ

1235

379

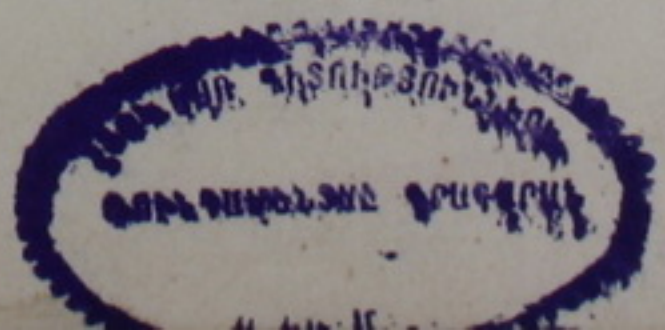
A II 80484

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐ. Յ. Մ. ՍԷՔԵԱՆ

1926

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ

ԿԱԶՄԱՏՈՒՆԻ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ

ԿԱԶՄԱՏՈՒՆԻ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ

ՏՊԱՐԱՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

Յ. Մ. ՍԷԹԵԱՆ

Թիւ 30, Զաւմաւնըլար Եօգուււն, Կ. Պոլիս

№ 99

45239-64

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ

ՍԿԻՒՏԱՐ

ՏԷՐ ,

Սկիւսարի բարձունքին վրայ երկուֆուկիս դարե աւելի իր պատմական գոյութիւնը պահպանող Ս. Խաչի հոյակապ Տաճարը այսօր անայացած է զինքը շրջապատող աշնական եկեղեցաւեր ու կրթական հայ բնակչութեան, որ՝ վերջին տղեսալի մեծ հրդեհին հետեւանալով՝ վայրաւաթին ցրուած է յաւեւ։ Այս հոյակաւոր ուխտատեղին ասկայի քեւ գրկուած իր երբեակի հաւատաւոր ու բարեկեցիկ զաւակներն ձեռնհասութեան, կը հովանաւորե՛ն աւերակներն մեջ կանգուն՝ իր Խաչին շուրջ բոլորունը եւ անոր գօրութեանն ապաւինող ալի մը հաւեւս հաւատացեալներ՝ որոնք ըստ իմեացն անբաւական դարձած են այսօր այս փառաւոր տաճարը բարեգարդ պահելու ըստ առաջնոյն, ինչպէս նաեւ անոր կողքին դէռ կանգուն մնացած նոյնական պատմական ու բազմարդիւն համանուն վարժարանին գոյութիւնն ապաւովելու։

Կրօնական եւ կրթական այս գոյգ հաստատութիւնները վարող հոգեւորական դասն ու պաշտօնական մարմինները, քաղականութիւն եւ հոգաբարձութիւն, հեւարաւոր ջանքն ու զոհողութիւնները չեն խնայեր՝ պահելու համար զանմիջ պայծառ եւ իրենց կոչումին համապատասխան բարձրութեան մը վրայ, այն խորունկ հանդգնումով քի ո՛րքան քաղեալ սարսկաց զեւունող զաւակներ՝ նոյնական ալ բարեպաշտ ուխտաւորներն ու ազնուամիտ հանակիրները քաղը ու նուիրական պարսականութիւն պիտի զգան քերելու անոնց իրենց սիրայօժար օժանդակութիւնը։

Այս հանդգնութեան առաջնորդուած՝ նոյն պաշտօնական մարմինները գեղեցիկ ու գնահատելի գաղափարը յղացած են Ս. Խաչ Տաճարի հիմնարկութեան Հնգեակ Յոբելեանը կամ Յիսկան-

եալը *solik*ու եկեղեցական մեծահանդես արարողութիւններով, որոնք պիտի սկսին Հոկտեմբեր 22ին, Գիւս Խաչի *solik*ն եւ 50 օրէր շարունակ ուրբաօրեայ հսկումներէ վերջ պիտի փակուին Դեկտեմբեր 12ին, Ս. Յակոբայ *solik*ն, որուն կը զուգադիպին Տաճարի շինութեան աւարտումն ու Ս. Խաչ վարժարանի վերաշինութեան 66րդ տարեդարձը ⁽¹⁾:

Արդ Յոբելիական այս հանդիսութիւնները փառաւոր ու հանդիսաւոր ընծայելու նպատակով կազմուած Յանձնաժողովս կուգայ դիմել Ձեր Ազնուութեան, զոր կը ճանչնանք իբրեւ մեկը Ս. Խաչի նուիրական ուխտաւեղոյն բարեպաշտ զաւակներէն եւ անոր համանուն Վարժարանին պատուարէր սաներէն, կատարեալ պէս վստահ թէ իր կոչը խոր արձագանգ ու շայն ընդունելութիւն պիտի գտնէ Ձեր ւրսին մէջ. եւ դուք այս հանդիսութեանց պատեհութեանը պիտի փութաք ընծայել Ձեր թանկագին աջակցութիւնը՝ վերաւարժելու համար առկայծեալ ջանքը կրօնի եւ գիտութեան այս ջոխսակ համեմատ Հուսախորաններու:

Անխորհարիւնելի հաճոյք մը կայ տալուն միջ բան թէ առնչուն, եւ մենք չենք տարակուսիր թնաւ թէ Ձեր սիրելութիւնը իմաստութիւնը պիտի ունենայ իր զուարթառաս տուրքովը ապահովելու Աստուծոյ օրհնութեանը արքայականացած այսպիսի մնայուն հաճոյք մը՝ ազնուագոյն իղձերով տոգորուն իր հոգիին համար:

Յանձնաժողովս ինքն ալ երախտագիտութեանը պիտի արձանագրէ Ձեր ւրսի տուրքը, գնահատելով անոր արժեքը աւետարանական մեծ կշիռով՝ որուն մէջը Աստուծոյ աջն է:

Կանխելով մեր արագին շնորհակալութիւնները եւ ողորկելով Ձեզ Ս. Խաչի Տաճարէն իր Աստուածային Օրհնութիւններն ու ողջոյնները:

15 Հոկտ. 1926 ՍԿԻԻՏԱՐ

Ի դիմաց Ս. Խաչ եկեղեցւոյ Յոբելիական Յանձնաժողովի Յարգանքով

ԱՏԵՆԱԳՊԻՐ

ԱՏԵՆԱՊԵՏ

Աղօթարար

ՆԱԽԱԳԱՀ

ՍԻՄՕՆ ԶԷՕՄԼԷՔՃԵԱՆ ՍԻՐՈՒՆ Կ. ՏԻՕՆԵԱՆ ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊՍԿ. ՏՐԱՊԷԶՈՆԻ

(1) Փակումը յետաձգուած է 1927 Պետ. 18ին:

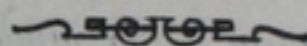
ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ՀՆԳԵԱԿ ՅՈՒԵԼԵԱՆԻ

ՍՈՒՐԲ ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ

ՍԿԻՒՏԱՐՈՒ

1676 — 1926

Ս. Խաչ Եկեղեցւոյն հիմնադրութեան պատմութիւնը գրելու ձեռնարկուած ատին հետամուտ եղանք հին արձանագրութեանց եւ կամ մատակարարութեան տոմարներ գտնելու, բայց ապարդիւն եղան մեր աշխատութիւնները: 1826 թուականաւ Եկեղեցւոյ գոյից տոմար մը գտանք ուր 1726էն սկսեալ Եկեղեցական սպասուց եւ զգեստներու նուիրատուութիւններ արձանագրուած էին: 1780ին տիրացու Մարտիրոս Աւագ Սարկաւագի մատակարարութեան հաշիւները իբր Զուրի վագրՔի միւթէվէլլի եւ իբրեւ դրպարապետ Դպրաց դասուն, Եկեղեցւոյ միւթէվէլլիներուն մատակարարութեանց հաշուեցոյցները, 1777էն Զարարիա Պատրիարքէն սկսեալ Պատրիարքներու կոնդակներ, Սրբոց Մասանց վկայականներ, 1777ին Կենաց Փայտի պատմական վաւերագրերը, Տապանաբարերը, Եկեղեցւոյ նուիրուած ձեռագիր Աւետարան մը, Յիշատակարաններ, Եկեղեցւոյ ու Դպրոցի վերաբերեալ Պէրաթներ, Հէօճէթներ, Սէնէտներ, Դպրաց Դասու Հաստատութեան պատմութիւնը, Քահանայ հարց յաջորդական ցանկը, 1780էն սկսեալ Սնտուկի տետրակներ, 1791ին Մարտիրոս Սարկաւագէ սկսեալ Մկր-

տութեանց Տոմարը. Ասոնք եղան մեր գլխաւոր աղբիւրները. Իսկ աւելի հին ժամանակներէ, այսինքն 1676էն սկսեալ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ հիմնադիր Տէր Արքահամի Սկիւտար փոխադրութեան եւ այլ պարագաներու պատմական աղբիւրներու մասին դիմեցինք Չամչեան Վարդապետի պատմութեանը, Օրմանեան Սրբազանի Ազգապատումին եւ Աւետիս Պէրպէրեանի պատմութեան:

Կը պատմուի թէ Տ. Արքահամ Քհնյ. Սամաթիայէն փոխադրուած է Սկիւտար իբր կրօնական վէճերէ ազատ ապահով վայր մը: Այս պատճառաւ Զուղայեցի Յակոբ Կաթողիկոս 1666ին առաջին այցելութեան առթիւ Սկիւտար կուգայ բնակելու, երբ տակաւին Նոր-Թաղի Վանատունը չէր շինուած Գրիգոր Շղթայակիրէն (1721)ին, եւ երբ Սկիւտարի Նոր-Թաղի բնակչութենէն զատ Սէլամիէ ալ ունէր բնակչութիւն մը՝ որ Եկեղեցւոյ չգոյութեան պատճառաւ իր հոգեւոր մատակարարութիւնը կը հոգար Սուրբ Կարապետէն:

Յակոբ Զուղայեցիի երկրորդ այցելութիւնը կը պատահի 1679ին եւ յաջորդ տարին 1680ին կը վախճանի ու կը թաղուի Բանկալթիի Ազգ. Գերեզմանատան մէջ, (Պատմութիւն Չամչեան). նոյն ատենները 1701ին Երզնկայի Առաջնորդ Աւետիք Վարդապետ Պոլիս կուգայ, ուր իր նըպատակին յաջողութեանը՝ Պոլսոյ Պատրիարքութիւնը ձեռք ձգելու՝ յարմարագոյն գետին կը նկատէ Սամաթիան եւ «իջեւանս կալսու յեկեղեցւոջ Սրբոյն Գէորգայի Սուրբ Մանասթըր որ ի Սամաթիա» (Չամչեան Պատմ. էջ 732):

Աւետիք Վարդապետ, Պատրիարք Կ. Պոլսոյ, 1703ին յանդգնութիւնը կ'ունենայ Ադրիանուպոլսէն գալ ի Քիւլիք Զէքմէճէ: Բայց իր բարեկամաց խորհրդով չի մտնել Պոլիս, այլ խոհեմութիւն կը համարի իբր ամենաապահով վայր գալ յիւսկիւտար, վասնորոյ «եմուտ 'ի նաւակ մի գալ 'ի Խրիսուբոլիս՝ այն է Սկիւտար» (Պատմ. Չամչեան):

Յետոյ կը յաջողի Մինաս Պատրիարքը հրաժարեցունել ու ինքը կ'ըլլայ Պատրիարք:

Ինքն որ խաղաղեցուցիչ ըլլալ կը խոստանար՝ անգամ մը Պատրիարքութիւնը իւրացնելէ վերջ անգթութեամբ եւ զօշաքաղութեամբ կը վարուի ժողովրդեան հետ: «Յայսպիսի գործոց Աւետիք Վարդապետի՝ բազումք զարհուրեալ թաքեան ՚ի տունս իւրեանց եւ ոմանք մեկնեցան ՚ի քաղաքէ անտի (Չամչեան, էջ 952):

ՏԷՐ ԱԲՐԱՀԱՄ ՔԱՀԱՆԱՅ

ՈՐԴԻ ԳՐԻԳՈՐԻ, ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՄԷՁ

Աւանդութեամբ կը պատմուի թէ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ հիմնադիր Տէր Աբրահամ Քահանայ, Սամաթիոյ Ս. Գէորգ Եկեղեցւոյ երիցանց դասէն, 1626 տարւոյ կրօնական-դաւանական վէճերու պատճառաւ եւ Տէր Կոմիտասի ու Ճամնի Օղլու Տէր Կարապետի դէմ եղած հալածանքները տեսնելով առ ահի խոյս տուած է, որպէս զի այդ հակառակութեանց զոհ չերթայ, եւ իբր ապահով վստահելի վայր կը հաստատուի Սկիւտար Սէլամիէ թաղը: Հոն կը գտնուէր արդէն Հայ գաղթականութիւն մը առանց եկեղեցւոյ, որ իր հոգեւոր պէտքերը կը հոգար դրացի Սուրբ Կարապետ Եկեղեցիէն, որ արդէն գոյութիւն ունէր 1555էն ի վեր 20,791 կանգուն տարածութեամբ գերեզմանատունով մը միասին:

Մայր Եկեղեցւոյ Աւագերէց հնգց. Տ. Միքայէլ Ա. Քհնյ. Աշնեան հին արձանագրութիւններէն, զրքերու յիշատակարաններէն պատմական ծանօթութիւններ կը հաւաքէր. իր հետազօտութեանց մէջ գտած էր Զնտանի յատուկ Յայսմաւուրք մը, որուն կողքին վրայ զրչագիր յիշատակարան մը գտած է Սամաթիոյ վէճերուն եւ Տ. Աբրահամի մասին. դժբախտաբար չունինք զայն մեր քով. կը մնայ մայր Եկեղեցին:

Սէլամիէ թաղին մէջ բնակող Հայ ընտանիքները ե՞րբ եւ ո՞ւրկէ եկած էին:

Մատթէոս Արքեպիսկոպոս Իզմիրլեան Ս. Կարապետ
 թաղի քարոզչութեան ժամանակ, իբր Նախագահ գերեզ-
 մանատան շինութեան Յանձնաժողովոյ Սկիւտարի գաղթա-
 կանութեան պատմութիւնը ի գիր կ'առնու, որ կը մնայ
 Ս. Կարապետ Եկեղեցւոյ գանձատան մէջ: Հոն որոշապէս
 կը գրէ թէ 1694ին Սուլթան Ահմէտ Բ. Սկիւտար այցելած

Տ. ՄԱՏԹԷՈՍ ԱՐԲԵՊԻՍԿ. ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ

ատեն ընդարձակ տարածութեամբ տեղ մը՝ Անի Պատէմի
 անտառին մէջ կառուցուած Թէքքէին Շէյխ Օսման Էֆէն-
 տիի անուանը վազըֆ կ'ընէ, ուրտեղ Հայ բնակչութիւն մը
 եւս կար: Բայց թէ այդ Հայ ընտանիքները ո՞ր թուականին

հաստատուած էին հող, անյայտ կը մնայ։ Միայն թէ 1791ի Մկրտութեան Տոմարէն կը տեսնուի թէ սոյն ընտանիքները Պոլսոյ զանազան թաղերէն, ինչպէս, Պալաթէն, Պէշիքթաշէն, Ղալաթիայէն, Սամաթիայէն, Ալէմտաղիէն, Բերայէն, Օրթագլիդէն, Թօփ Գաբուէն, Էյուպէն, Չէնկէլ Գիւղէն, Գում Գաբուէն, Խասգլիդէն, Թոփխանէէն, Եէնի Գաբուէն եկած եւ հաստատուած էին հոն։ Անոնց մէջ կային նաեւ գաւառներէն եկողներ. ինչպէս Էտիրնէէն, Էնգարէյէն, Կեսարիայէն, Տիարպէքիրէն, Ապուհիսէն, Ակնէն, Բինկեանէն, Հալէպէն, Կամրկապէն, Ագուլիսէն, Տրապիզոնէն, Պրուսայէն, Տիվրիկէն եւ Բաքերդէն իբր արհեստաւոր աշխատաւորներ։

Տէր Աբրահամ Քահանայի ճիշտ ո՞ր թուականին Սկիւտար գալը որոշակի յայտնի չէ։ Միայն թէ 1626—1676 թուականներուն կրօնական վէճերու պատճառներով եկած հաստատուած է Սկիւտար, ուր, ինչպէս ըսինք, գոյութիւն ունէր արդէն Հայ Ժողովուրդ մը ըստ բաւականին հոծ թուով, եւ կը հիմնէ 1676ին Ս. Խաչ Եկեղեցին, Պոլսոյ Պատրիարք Կեսարացի Երէց Կարապետի օրով, որ եւ կը կոչուէր Կրպօ։

Վերոյիշեալ 1791ի Մկրտութեանց տոմարը կը հաստատէ թէ այդ թուականէն շատ առաջ արդէն բաւական հոծ բնակչութիւն մը հաստատուած էր ի Սէլամիէ։ Ծննդոց բաղդատական վիճակագրութիւն մը պիտի հաստատէ մեր այս կարծիքը. ասոր համար ի ստորեւ կը նշանակենք հետեւեալ համառօտ վիճակագրութիւնը։

1791—1800 թուականներուն մէջ ծննդոց տարեկան առաւելագոյն թիւն է 82, իսկ նուազագոյնը 54։

1800—1825 թուականներուն մէջ ծնունդոց տարեկան առաւելագոյն թիւը 111, իսկ նուազագոյնը 62։

1825—1850 թուականներուն մէջ ծննդոց տարեկան առաւելագոյն թիւն է 139. իսկ նուազագոյնը 82.

1850—1872 թուականներուն մէջ ծնունդոց տարեկան առաւելագոյն թիւն է 118, իսկ նուազագոյնը 77։

Համառօտելու համար զանց կ'ընենք 1872ի յաջորդ տարիներուն վիճակագրութիւնը եւ կ'անցնինք ժամանակակից շրջանին, բաղդատութեան եզրը գտնելու համար:

1923 թուականին կ'ունենանք 83 ծնունդ:

1924 թուականին կ'ունենանք 54 ծնունդ:

1925 թուականին կ'ունենանք 28 ծնունդ:

Արդ, եթէ բաղդատենք այս վերջի երեք տարիներու ծնունդները 1791էն սկսեալ յաջորդաբար եկող տարիներուն ծննդոց հետ, պիտի ըսենք թէ այդ հին պատմական թուականներուն մէջ ոչ նուազ բազմամարդութիւն մը կար Սէլամիոյ թաղին մէջ նոյն իսկ նկատի առնելով ներկայ ընտանեկան եւ ընկերական բարոյական անկման վիճակը, ինչպէս նաեւ զարդիս Իճատիէ թաղին բնականօրէն Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ հետ ունեցած յարաբերութիւնը, մինչդեռ 1791ին թաղ գոյութիւն չէր ունեցած յԻճատիէ եւ ոչ ալ Գուզկունճուզի եկեղեցին կառուցուած էր:

ՏէՐ ԱԲՐԱՀԱՄ ՔԱՀԱՆԱՅ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Եկեղեցին ունի ձեռագիր Աւետարան մը, զոր 1689 թուին (ՌՃԼԹ) Ակնցի Յունանեան Սեղբօսի կողակից Հռիփսիմէ, «ետ 'ի դուռն Ս. Խաչ Եկեղեցւոյն Խրիստապօլսոյ»: Ասկից կը հասկցուի թէ 1689էն առաջ եկեղեցին գոյութիւն ունէր եւ որուն հիմնարկութեան թուականը կ'ենթադրուի ըլլալ 1676:

Եկեղեցւոյն հաստատութեան մասին վերոյիշեալ Աւետարանի վաւերական ու հաւաստի աղբիւրէն զատ կան նաեւ, Տէր Աբրահամ Քհնյ.ի տան, եկեղեցւոյ տեղւոյն եւ դպրոցին Սէնէտները, Պէրաթները, Հէօճէթները, եւ Տէր Աբրահամ Քհնյ.ի տապանաքարը:

1709 թուականը կրող Հէօճէթ մը եւս գոյութիւն ունի՝

որուն վրայ կայ նշանակուած հայերէն գրով «Ս. Խաչի ժամուն հէօճէթն է», Տէր Աբրահամ Քհնյ.ի անուան արծանագրուած եւ որուն պարունակութիւնը ճշդիւ կը համապատասխանէ գրուած ծանօթութեան:

1711ին Տէր Աբրահամ Քհնյ.ի երէցկիւնը Մարիամ իր տանը կէս բաժինը կը փոխանցէ որդւոյն Տէր Նիկողոսի վրայ, իսկ Տէր Աբրահամ Քհնյ. տանը կալուածաթուղթը կորսնցուցած ըլլալուն՝ խնդրագրով մը դիմում կը կատարէ եւ նոր վաւերաթուղթ մը կը ստանայ:

1718ին Շէյխ Օսման էֆէնտիի վագրֆէն 3,200 կանգուն գետինը Սուհա Պաղը կոչուած տեղւոյն մօտ, եւ այդ գետնոյն վրան շինուած տունը իր սեփականութիւնը ըլլալը հաստատող Սկիւտարի դատարանէն օրինական Հէօճէթ մը կ'ստանայ: Այդ գետինը Եկեղեցւոյ տեղն է:

Վերոյիշեալ Սուհա Պաղը կոչուած տեղը ներկայիս կը կոչուի Պիւլպիւլ Տէրէ, հրկիզելոց տաղաւարներուն մօտ: Սոյն Հէօճէթին ետին նշանակուած կայ «Տէր Աբրահամի տանը հէօճէթն է, այս է Եկեղեցւոյն տեղը»: Հէօճէթին մէջ Տէր Աբրահամի հօր անունը կը յիշատակուի Գրիգոր, ինչ որ կը համապատասխանէ գրուած ծանօթութեան:

1720 թուականին Տէր Աբրահամ Քհնյ.ի տղաքը Տէր Գէորգ եւ Տէր Նիկողոս Քահանաները 1600 կանգուն գետին մը, Եկեղեցւոյն տեղին մէջ վագրֆ կ'ընեն եւ միւլթէվէլի Նորսիսի (Ներսէս) Սիմաւոնի (Սիմոնի) որդւոյն կը փոխանցեն, ինչ որ նշանակուած է նաեւ Հէօճէթին ետին:

1737ին Եկեղեցւոյ Պերաթի պատճէն մը կայ՝ որուն վրայ նշանակուած է «Եկեղեցւոյն թուղլալը ֆէրմանին սուրէթն է»:

Այսօրինակ ուրիշ վաւերաթղթեր եւ հէօճէթներ ալ կան, որոնք կը հաստատեն Տէր Աբրահամի գետնին վրայ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյն շինութիւնը:

1733 թուակիր սէնէտի մը մէջ Տ. Աբրահամի որդւոց գետինը, մէջը ըլլալով Եկեղեցւոյն եւ դպրոցին գետինները

մինչեւ Աճի Պատէմի Թէքքէն 36 տէօնիւմ արձանագրուած է: Այդ գետինը ի վերջոյ Նալեան Պատրիարքի հաստատած ջուրի աղբիւրներուն վագըֆ կ'ըլլայ:

Նալեան Յակոբ Պատրիարք Սելամիէ Եկեղեցւոյն եւ դըպրոցին տեղը՝ թաղին մէջ երկու աղբիւրներու շինութեան ջուրի վագըֆ հաստատելէ յետոյ, դրացի Նոր Թաղի համար ալ երկու աղբիւրներու շինութեամբ ջուրի վագըֆ կը հաստատէ. բայց վաղահաս մահր արգելք կ'ըլլայ գործին աւարտումը տեսնելու, սակայն իր կտակին մէջ ունեցածին $\frac{1}{3}$ ը, կարեւոր գումար մը, կը յատկացնէ այդ աղբիւրներուն եւ ջուրին համար. զոր իր յաջորդը՝ Պասմաճեան Գրիգոր Պատրիարք ի գլուխ կը հանէ, ինչպէս կը գրէ Օրմանեան Սրբազան իր Ազգապատումին մէջ (Պատմ. 3037րդ.):

1743ին ալ Նարլը Գաբուի Հիւանդանոցին շինութիւնը կը սկսի նախածեռնութեամբ Նալեանի:

Յակոբ Պատրիարք Նալեան Երուսաղէմի Պատրիարք եղած ատեն Եաղուպ Ամիրայ ուխտի կ'երթայ Երուսաղէմ, ու Յակոբ Պատրիարք կը խնդրէ Եաղուպ Ամիրայէն Պոլսոյ Պատրիարքութեան վերադարձնել զինքը. «Եաղուպ անսացեալ աղաչանաց նորա եդ Պատրիարք զԹէոդորոս եւ զՅակոբ առեալ եբեր ընդ իւր ի Կ. Պոլիս եւ մինչդեռ յիւսկիւտար էր, յղեաց պատգամ առ Գէորգ Վարդապետ հրաժարիլ ի Պատրիարքութենէ. եւ նա յանձն է առ կատարել զհրաման նորա, եւ Եաղուպ վերստին կացոյց զնա Պատրիարք Կ. Պոլսոյ» (Չամչեան):

Ասկէ վերջն է որ Յակոբ Պատրիարք կը հաստատէ ջուրի վագըֆը յիւսկիւտար:

Յակոբ փառասիրական տենչով չէր որ կ'ուզէր Պոլսոյ Աթոռը դառնալ, ինք ունէր աւելի բարձր Առաքելական Աթոռ մը, Երուսաղէմ, իր նպատակն էր արհամարհել փառքը եւ Ազգին օգտակար ըլլալ. եւ արդարեւ իր սիրուած անունը եւ բարւոք յարաբերութիւնը բաւական էին ընդարձակ սահմանի մէջ ցոյց տալ իր գործունէութիւնը:

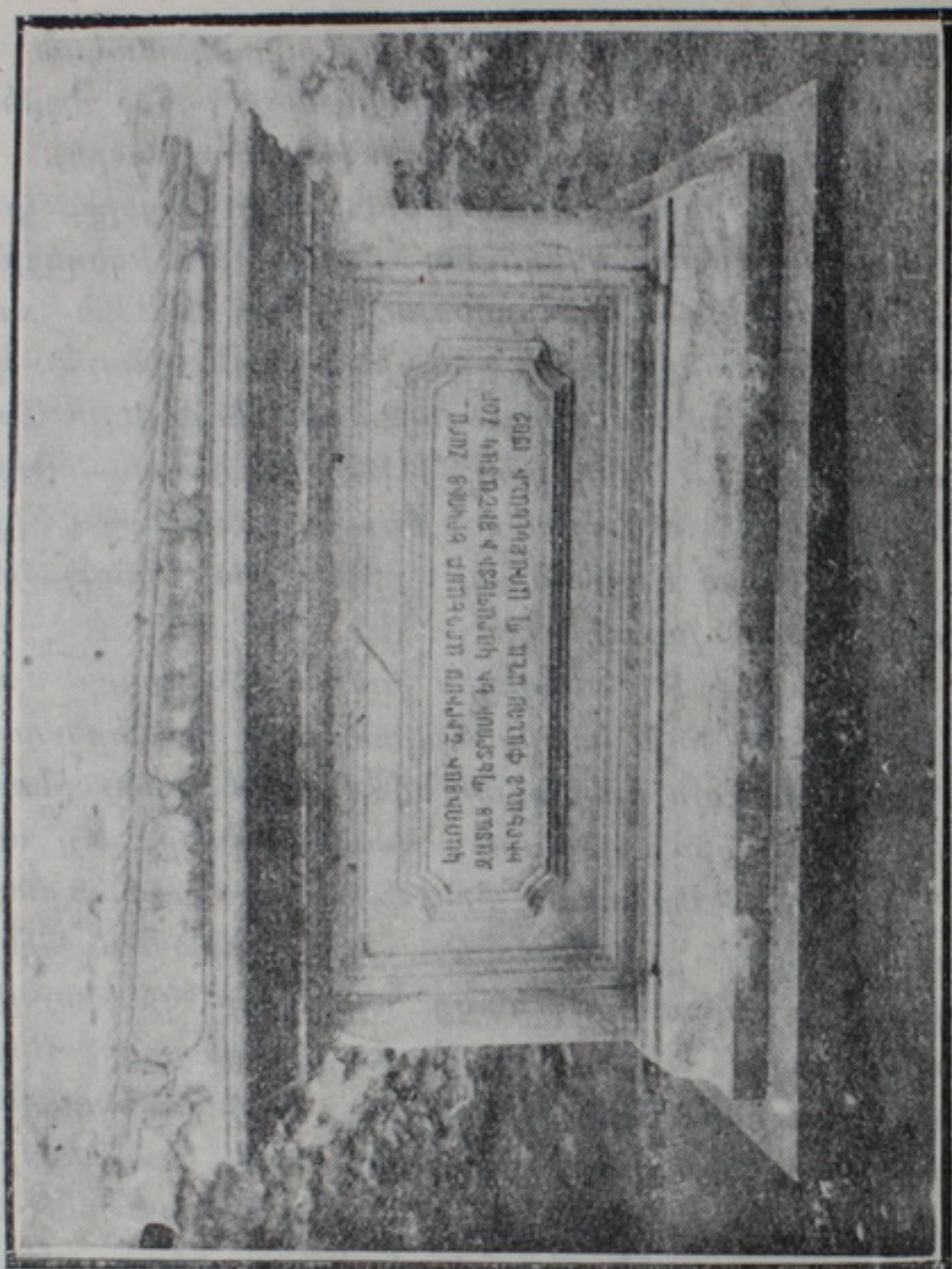
Ինք մերժած էր ընդհանուր Հայոց Հայրապետական Աթոռը, երբ Մինաս կաթողիկոսի մահուանէն վերջ էջմիածնի Միաբանութիւնը կ'ուզէր զինքը կաթողիկոս ընտրել:

Սոյն միջանկեալ պատմութենէն վերջ անցնինք լրացնել մեր պատմութիւնը եկեղեցւոյ մասին: Ս. Եկեղեցին եւ Դպրոցը անկորուստ պահպանելու համար՝ 1793ին Նալեան Յակոբ Պատրիարքի ջուրի աղբիւրներուն վագրժ կ'ըլլայ Շնորհք Մկրտիչ Ամիրայի որդւոյն Զուրի Միւթէվէլի Մուրատ Ամիրայի օրով, եւ Եկեղեցւոյ Միւթէվէլի Ստեփան Ռէթէոսեանի ջանքերովն ու աշխատութեամբ Արաբկերցի Տիրացու Մարտիրոս Աւագ Սարկաւագի, որ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյն Տէր Մովսէս Քհնյ.ի զաւակն էր:

Կ'աւանդուի թէ Եկեղեցին Նախապէս փոքր մատուռ մըն էր առանց նոյն իսկ պահարաններու եւ վերնատան:

Դժուարագոյն պարագան եղած է եկեղեցւոյ շինութեան արտօնութիւն ձեռք բերելու աշխատութիւնը, այլ սակայն այս մասին Տէր Աբրահամ Քհնյ.ի տարած անձնուրաց ջանքերը ապարդիւն չեն մնացած: Տէր Աբրահամ Քհնյ. իր եկեղեցասէր ջանադրութեանց արդիւնքը կը վայելէ, ու կը վախճանի 1727ին: Կը թաղուի Սկիւտար, Տիարպէքիրցի ջորեպան Ադամի նուիրած Գերեզմանատան մէջ, եւ ուրկէ ոսկերոտիքը կը փոխադրուին տապանաքարովը միասին 1830ին եւ կ'ամփոփուին Ս. Յարութեան պահարանի կից պարտէզին մէջ, եւ ի վերջոյ անշուք թողուած տապանաքարը Փանոսեան Պետրոս եւ Կարապետ եղբարց աշխատանօք կը զետեղուի վայելուչ ու փառաւոր շիրիմի մը վրայ 1902ին:

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ

ՏԷՐ ԱԲՐԱՀԱՄ ՔԱՀԱՆԱՅԻ

Որ վասն անչափ սիրոյ քոյին՝
 Բանդ կուսէ առեր մարմին,
 Բեւեռեցար Կենաց Փայտին,
 Շիրիմն այս յարկ հողային
 Մեծաւ պատուով եղաւ մարմին:

Աղաչանք Սրբոյ Խաչին
 Մաղթեա, ո՛վ Սուրբ Ածծին
 Թողուլ զմեզս յանցանաց սորին
 Տ. Աբրահամ Քահանային
 Եկեղեցւոյս յոգներախտին,
 Զի հոգւով չափ այս Սուրբ Խաչին
 Աշխատ եղաւ լուսահոգին:
 Որք ընթեռնուք յօժարագին
 Լիով սրտիւ տուք զողորմին:
 Հազար հարիւր եօթանասնին
 Վեցումն եղեւ վախճան սորին:
 Որք հանդիպիք ի տապանիս
 Ասել պարտիմք Հայր մեր յերկինս:
 Ի Թուին ՌՃՀԶ

Տէր Աբրահամ Քհնյ. ի տապանաքարին կից դրուած է
 իր երէցկնոջ տապանաքարը՝ Մարիամ անուամբ: Սոյն տա-
 պանաքարն ալ գերեզմանատունէն փոխադրուած է 1830ին
 Սուրբ Յարութիւն պահարանին պարտէզը եւ զետեղուած է
 Տ. Աբրահամի տապանաքարին քով իր ոսկերոտիքով միասին:

ՏԷՐ ԱԲՐԱՀԱՄ ՔԱՀԱՆԱՅԻ ՄԱՐԻԱՄ ԵՐԷՅ ԿՆՈՋ ՏԱՊԱՆԱԳԻՐԸ

Ո՛վ Իսկուհի կոյս . . . ին (գրերը մաշած են)
 Գայ ի դատաստան Ս. Միածին,
 Ազգ եւ ազինք անդ ժողովին
 Դատել զաշխարհ համայն իրին:
 Երիցակին այս աղախին
 Մի ջնորդելով զՄայր Քոյին
 Մի յիշեսցես զմեզս սորին,
 Այս խղճալի Մարիամին,

Ունի զմիջնորդ Ս. Խաչ Քոյին
 Որտեղեա (գրերը մաշած)
 Զի դատեսցես յաջակողմին,
 Ոչ յիշելով զյանցանա սմին,
 Հանդիպելով ի յայս շիրմին
 Ասել պարտիմք՝ ըզ ողորմին,
 Ի Թուին ՌՃՀԹ.

ՏԵՐ ԱՐՐԱՀԱՄ ՔՀՆՅ.Ի ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՅ ԴԵՄՔԵՐ

Սէլամիյէ Թաղի բնակիչ եւ Սկիւտարի Գերեզմանատան
 մէջ գտնուած տապանաքարերու աւ Սէնէտներու, վաւերագրե-
 րու Թուականներով՝ հետեւեալ ժամանակակից անձնաւորու-
 Թիւնք կը յիշատակուի իրենց մահուան Թուականներով:

1. Պրուսայի Առաջնորդ Ներսիս Վարդապետի Հայր 1723
2. Ակնցի քերական Պետրոսի որդի Կարապետ Զեյքայի 1734
3. Զորեպան Ադամ Անդեցի (Տիարպեփրցի) 1718

Սոյն ջորեպանը Սեփակիյէի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ
 քաղիս համար 25167 կանգուն գետին կը նուի-
 րէ որ կը կցուի Նոր-Թաղի Գերեզմանատան:

4. Տէր Յակոբի որդի Տիրացու Մարտիրոս Վարժապետ 1710
5. Միւթեփեղի Ներսիս, որդի Սիմոնի 1720
6. Միւթեփեղի Ադամի Կիւրապետեանի հայրը Արթին՝
 որդի Խաչատուրի (ջուրի վագրժի Հոսէփեան տնուած) 1757
7. Շնորհի Մկրտիչ Ասիրայ որդի Գաբրիէլի, աւ ա- 1750
 ռաջին անգամ 1790ին կը հաստատէ ուսում-
 նարաններ Պոլսոյ եւ գաւառի մէջ:
8. Ապուշեփցի Ազատեան հաճի Պաղտատ 1705
9. Ապուշեփցի Յովհաննէս Ազատեան 1705
10. Ապուշեփցի Մարտիրոս Ազատեան 1724
11. Ս. Խաչի Աւագերեց Տ. Արամեան Բ. 1760
12. Քերկուշեան Յովհաննէս 1750

80464
A II

319

13. Բաղէշցի Սահակի որդի Յակոբ 1737
14. Մերիեւելոյի Յարութիւնի կին՝ որու տունը եկեղեցւոյ կից ըլլալով ծախու կ'առնուի Ս. Եկեղեցւոյս կողմէ: 1728
15. Էջմիածնայ նուիրակ Բարսեղ Եպիսկոպոս 1720
16. Ակնցի Խաչատուրի որդի 1711
17. Յովհաննէսի որդի Սարգիս՝ եղբայր Պերճ Եաղուպ 1720
Աղա բարեպաշտի
18. Սարգիս Խաչփայի որդի Աբրահամ 1747
19. Տիրացու Յովհաննէս 1713
20. Սարգիս Խաչփայի Մ. Գեորգի որդւոյն զաւակ Պատմանի Յովհաննէսի կողակից Իսկուհի 1751
21. Յարութիւն Ամիրայի որդի Պետրոս 1735

ՍՈՒՐԲ ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԻՒՆԸ

Չամչեան կը պատմէ թէ 1713ին «Յովհաննէս Վարդապետ ոմն Բաղիշեցի, Միաբան Սրբոյ Կարապետին որ ի Տարոն, վասն ժողովելոյ ողորմութիւն ի պէտս վանուց, որոյ աշակերտակից էր Գրիգոր Վարդապետ Շղթայակիր, սոքա աշակերտք Վարդանայ Վարդապետի՝ Առաջնորդին վանուցն Ամլորդու, որ ի Բաղէշ»:

Յովհաննէս Վարդապետ իր մեծ հմտութեամբն եւ առաքինի ու Աստուածահաճոյ կեանքովն սիրելի կ'ըլլայ եւ 2 տարի վերջ Պատրիարք Կ. Պոլսոյ, եւ 1727ին կը վերաշինէ Ս. Խաչ Եկեղեցին:

Հայր Ղուկաս Վարդապետ Ինճինեան 1794ին կը հրատարակէ «Ամարանոց Բիւզանդեան» անուն գիրքը, որ Պոլսոյ թաղերուն մէջ կառուցեալ Հաստատութեանց ու զանազան նիւթերու վրայ կը խօսի: Սոյն գրքին մէջ կը կարդանք որ՝ 1727ին՝ Սուրբ Կարապետ Եկեղեցւոյ հետ Ս. Խաչ

ՅՈՒՀԱՆՆԵՍ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ ԿՈՒՈՏ

Եկեղեցին եւս կը վերաշինէ Բաղիշեցի Կոլոտ Յովհաննէս Պատրիարք, առ ուստ որոյ աշակերտեցաւ Յակոբ Պատրիարք Նալեան, որ իւր կարգին Ս. Խաչ եկեղեցւոյ եւ Թաղին աղբիւրներու շինութեամբ, ու մինչեւ Չազալ Տաղէն՝

Զամլըճաէն վեր՝ ջուր բերել տալով իր անուամբ վագրֆ հաստատեց։ Զամչեան Պատմագիրը բնաւ չի յիշատակեր Կոլոտի ծնօք Ս. Խաչ Եկեղեցւոյն վերաշինութիւնը. կը յիշէ միայն Ս. Կարապետ Եկեղեցւոյ վերաշինութիւնը Կոլոտ Պատրիարքի ծնօք։ Օրմանեան Սրբազան եւս չի յիշեր

ՄԱՂԱՔԻԱ ՍՐԲԵՊԻՍԿ ՕՐՄԱՆԵԱՆ

իր Ազգապատումին մէջ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ 1727ին վերաշինութեան պարագան։ Պէրպէրեան Աւետիս Պատուելի ալ իր Պատմութեան մէջ չէ յիշած 1830ին Ս. Խաչի վերաշինութիւնը ինչպէս նաեւ Ս. Խաչ Վարժարանին վերաշինութիւնը 1859ին, միւս կողմէ յիշած է սակայն 1832ին Ալէմտաղի Ս. Նշան Եկեղեցւոյ վերաշինութիւնը եւ Ս. Կարապետինը՝ Ասատուր

Պատրիարքի ջանքով: Պատմական սոյն մէջքերումները կը հաստատեն թէ երբեմն կարեւոր դէպքեր ուշադրութենէ կը վրիպին, բայց այս թերութիւնը երբ ուրիշ պատմագիր մը կը յիշէ, անոր վաւերականութիւնը պէտք է ընդունիլ մանաւանդ երբ պատմական հաստատութիւնը գոյութիւն ունի:

Զամչեան 1727ին՝ դպրոցի մը շինութիւնը յիւսկիւտար կը վերագրէ Կոլոտի առանց թաղը յիշելու: Այս մասին պիտի գրենք իր կարգին: Իսկ Անտոն Դպիր կրօնական սպասուց եւ զգեստուց տոմարին յիշատակարանին մէջ կը գրէ. «Յիշատակարան անօթոց՝ յորում պարունակեալ գրտանին բովանդակ կահք զարդու եւ կարասեաց գերահրաշ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ Սկիւտարու, այն է ՌՃՀԶ (1727) Թուոյ՝ յամէ անտի շինութեան Սուրբ Եկեղեցւոյս մինչեւ ցկէտ գրութեանս, 1823 Սեպտեմբեր 21, ի Միւթէվէլլիութեան Յովհաննէս Ակնեցւոյ Գրլընճեանց:»

Ինչպէս կը տեսնուի, Ինճիճեան վարդապետ 1727ին Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ շինութիւնը կը վերագրէ Կոլոտի, իսկ Զամչեան 1727ին Կոլոտի կը վերագրէ Դպրոցի մը շինութիւնը յիւսկիւտար, եւ Անտոն Դպիր կը յիշատակէ 1727ին Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ վերաշինութիւնը, բայց չի յայտնէր թէ՝ որո՞ւ ձեռք կատարուած է սոյն շինութիւնը:

Այս վերաշինութիւնը 1727ին, ճիշտ է թէ եղած է ձեռամբ Կոլոտ Պատրիարքի՝ համաձայն Ինճիճեան վարդապետի ինչ որ կը համաձայնի Եկեղեցւոյ Յիշատակարանի թուակսունին:

ԾԱՆՈԹ.— «Սոյն այս Յովհաննէս Կոլոտ որ Պատրիարք եղաւ Կ. Պոլսոյ 1715ին «յայնչափ ամաց հետէ ի բազում հոգս եւ 'ի զբաղմունս «գոլով վաստակեալ էր, նա կամեցաւ հանգիստ առնուլ փոքր մի: Ամին «իրի կարգեաց փոխանորդ զիւր աշակերտ Յակոբ վարդապետ Նալեան, այլ «ի յաջորդ ամի եհաս վախճան կենաց Յովհաննու յամսեանն Փետրուարի «1741: Ի նմին իսկ աւուր Նալեան բազմեցաւ յԱթոռն Պատրիարքու- «թեան» (Զամչեան):

1737ին Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ շինութեան Ֆէրմանին օրինակը կ'առնուի՝ որուն վրայ կար գրուած «Եկեղեցւոյն Թուղրալը Ֆէրմանի Սուրէթն է»:

Կոլոտի շինած Եկեղեցին ունէր վերնատուն եւ պահարաններ, ինչպէս կը յայտնուի 1779, 1781, 1782, 1785, 1790, 1808ին կատարուած զանազան նորոգութիւններէն:

1782ի Ստեփաննոս Ռէթէոսեանի Միւթէվէլլիութեան օրով իր հաշիւներուն մէջ կը կարդանք. «Եկեղեցւոյ թաւանն անկեալ չոքեցաւ զոր շինեցաք»:

1785ի նոյն Միւթէվէլլիի օրով իր հաշուոց մէջ կայ արձանագրուած. «Եկեղեցւոյ վերնատունն ի նորոյ շինեցաւ քանզի խախտեալ էր»:

1790ի միեւնոյն Միւթէվէլլիութեան հաշուոց մէջ գրուած է թէ՝ «Աւագ խորանին վրան շինուեցաւ»:

1779ի նոյն Միւթէվէլլիի օրով «Եկեղեցւոյ դուրսի պահարանին Եկեղեցւոյ ետեւի ջրանցին շինութիւնները կատարուած են», ընդարձակ ջրամբար մը, Եկեղեցւոյ լայնութեան վրայ, մէկ կողմէ միւս կողմը, երկու սանդուխներով գրկուած:

1781ի վերոյիշեալ Միւթէվէլլիի օրով Աւագ Եկեղեցւոյ «թաւանին ու պախճային սունտուրմաին շինութիւնը եղած է»:

1808 Ապրիլ 18ին «Աւագ Խորանին թամիր, նախաշի եւ Խաչկալի եալտրգ»:

1777ի Կենաց Փայտի զետեղման պատմութեան հեղինակը, որ անծանօթ կը մնայ, կը գրէ «զԿենաց Փայտն եղաք ի Խորան Ս. Եղիայի ի վերայ Սեղանոյն, որ է ի Դրսի Եկեղեցին, անտի առեալ մուծաք ի յԱւագ Եկեղեցին»:

Միւթէվէլլի Ստեփաննոս Ռէթէոսեան կը յիշէ Աւագ Եկեղեցի իւր հաշուետոմարին մէջ, ինչպէս գրուած է ի վերեւ անդր:

Աւագ Եկեղեցիէն զատ Կոլոտի կառուցած Եկեղեցին ունէր նաեւ Դուրսի Եկեղեցի մըն ալ, թերեւս Օրթագիւղի

Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյն նման, որոյ շինութիւնն ալ Կոլոտի կը վերագրէ Չամչեան Պատմագիրն 1727ին՝ «Փոքր Եկեղեցի յանուն Ս. Աստուածածնի» :

1728—1781 Կոլոտի վերաշինած Ս. Խաչ Եկեղեցւոյն տեղը կ'ընդարձակուի :

1781ին Տէր Աբրահամի որդի տիրացու Մարուգէի տանը հէօճէթին վրայ նշանակուած կայ. «Կէս տունը կը ծախէ. եկեղեցւոյն ու դպրատան տեղն է, եւ որուն վկայ կ'ըլլան հետեւեալները .

Տ. Յարութիւն քհնյ. որդի Սարգսի

Տ. Ստեփան » » Տէօվլէթի

Տ. Նիկողոս » » Կիրակոսի

Տ. Ոսկեհան » » Յովհաննէսի

Տ. Չաքարիա » » Չաքարի

Միւթէվէլի Տիրացու Մարտիրոս Ա. Սարկաւազ, իսկ աշխարհականներէն Տիրացու Յովհաննէս, Յարութիւն Մէրեմգուլի եւ Գասպար Սուքիաս :

1728ին Էքմէքնի Սարգսի եւ Սիմիթնի Ղուկասի սեփական տուները կը գնուին, «որք եկեղեցւոյս հապլուին մէջ շինուած քահանայից օտաներուն տեղն է ծայրէ ի ծայր.» (տան Հէօճէթներ) :

Տէր Աբրահամ, ինչպէս կ'երևի՝ ունէր 4 որդի. երկուքը 1720էն առաջ քահանաներ էին, Տէր Նիկողոս եւ Տէր Գէորգ անուամբ. իսկ 1781ին կը յիշուին ուրիշ երկու զաւակներու անուններն ալ, տիրացու Մարուգէ եւ Տիրացու Յովհաննէս :

Կոլոտ Յովհաննէս Պատրիարքի շինած Եկեղեցւոյն նորոգութիւնը կը հասնի մինչեւ 1830 Մայիս 3 թուականը, Կարապետ Պատրիարքի օրով, յորում կը քակեն զայն այժմեան հոյակապ Եկեղեցին շինելու համար, եւ որոյ ի նորոյ շինութեան Ֆէրմանը առնուած էր 1826ին Չիլգատէ 15: 1828ին Փիշմիշ Միքայէլ Ամիրայ Եկեղեցւոյն հոգաբարձու կը կարգուի: Որ մինչեւ իր մահը կը պաշտօնավարէ:

Նորաշէն եկեղեցին դեռ չամբողջացած՝ նոյն տարին
Վարազայ Խաչի տօնին օրը Օծումը կը կատարուի Կարա-
պետ Պատրիարքի օրով, եւ մինչնոյն տարւոյ 'եկտ.

Վին կ'ամբողջացուի շինութիւնը՝ Յովհաննէս Դըլըճճեանի
մատակարարութեան տոմարներուն արձանագրութեանց
համաձայն :

Սոյն շինութեան մէջ ամենածանր աշխատութիւնը կը վիճակի Միւթէվէլլի Յովհաննէս Գըլըճճեանին՝ որ 100 տարեկան ըլլալ կ'ենթադրուի, ըստ որում 1751ին իսպ մը նուիրած է Եկեղեցւոյն. 1751է մինչեւ 1830 կ'ընէ 79 տարի՝ եթէ նոյն ատեն առնուազն 21 տարեկան ենթադրենք, Յովհաննէսի մերձաւոր տարիքը կ'ըլլայ 100 :

Ս. իսպ Եկեղեցւոյ շինութեան նիւթապէս կ'օժանդակեն հետեւեալ անձերը .

Գրիգոր Խալֆա Պալեան Ամիրայ (+ 1846 Մարտ 18) : Յարութիւն Պէզճեան Ամիրայ (+ 1834 Յունվար 3), Սարաֆ Խաչատուր Նիզամեան, Կարապետ Ազնաւորեան : Ազնաւոր Ազնաւորեան (+ 1853 Մարտ 1), Սարաֆ Մարգար, Յարութիւն Նորատունկեան, Պալեան Յարութիւն, Սարաֆ Մովսէս Գէորգեան, Սարաֆ Յովհաննէս Գէորգեան (+ 1838 Ապրիլ 30), Բեվրուզ Թադէոս Ճանդարտաշէան (1830 Սեպ. 28), Ապուլեխցի Փիշմիշեան Միքայէլ Ամիրայ (+ 1848 Հոկ. 1), Սերովբէ Յովհաննէսեան (Թոմպարլախեան) (+ 1860), Քերովբէ Յովհաննէսեան (Թոմպարլախեան) (+ 1864) :

Կարապետ Մանուէլեան (+ 1863 Յունիս. 19), Յակոբ Մանուէլեան (1864 Նոյեմ. 22), Հաճի օղլու Պօղոս Ամիրայ (Հաճեան), Սարաֆ Անասթաս, Մահտեսի Գրիգոր Նիկողոսեան :

Կարապետ եւ Ստեփաննոս Աղաւնի Պատրիարքները վերոյիշեալ նուիրատուներուն Օրհնութեան Կոնդակներ կուտան, որոնք պահուած են Ս. Եկեղեցւոյս Գանձատան մէջ :

Եկեղեցւոյս այս վերջին վերաշինութեան հաշուոց մանրամասնութիւնը կանոնաւորապէս արձանագրուած է մասնաւոր տոմարի մը մէջ, որ Գանձատան մէջ կը մնայ ի պահ :

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԱՐԲԵՊԻՍԿ. ՊԱՏՐԻԱՐԷ Կ. ՊՈԼՍՈՅ
Աղաւնի կոչեցեալ

ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆ

1892ին Յանձնախումբ մը կազմուելով նախագահութեամբ թաղիս քարոզիչ Գրիգորիս Արքեպիսկ. Ալէաթեանի եւ Ատենապետութեամբ Թազւոր Համամեանի, Եկեղեցւոյ նորրգութիւնը կատարուեցաւ ժողովրդական հանգա-

նակութեամբ 760 Օսմ. ոսկւոյ գումարով: Սոյն Յանձնա-
ժողովոյ օրով կատարուեցաւ եկեղեցւոյ նստարաններուն
շինութիւնը:

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի Ո Յ. Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր Ը

Աւագ Սեղանի Ս. Աստուածածնի եւ Յարութեան պատ-
կերները, Պահարանին Երրորդութեան պատկերը, Աւագ Խո-
րանին շուրջը դրուած Առաքելոց պատկերները, Պօղոս Պետ-
րոսի, Ս. Յակոբ Մծբնայ Հայրապետի, Ս. Լուսաւորչի, Ս.
Ստեփաննոսի պատկերները Պէզճեան Յարութիւն Ամիրայի
ծեռօք կը բերուին Վենետիկէն 1830ին:

Ը Ն Ծ Ա Յ Ո Ւ Մ Ն Կ Ե Ն Ա Յ Փ Ա Յ Տ Ի Ն

Կապան Մատենցի Տէր Գրիգոր Քհնյ.ի որդի Միքայէլ իր
եւ վկայից ստորագրութեամբ գրով մը կը յայտնէ թէ՝ Կե-
նաց Փայտը Մալաթիացի Ղուրապ օղլի Մարտիկ 750 դահե-
կանի կը գնէ Երուսաղիմայ նուիրելու համար, բայց չը
կարենալով իր հոգեկան ցանկութիւնը կատարել՝ պարտուց
ներքեւ ինկած կը հարկադրուի Ս. Նշանըգրաւ դնել, եւ 800
դրուշ փոխ առնուլ տոկոսով, յաջողութեան տարիներու
մէջ վճարելով Ս. Նշանը ետ ստանալու մտադրութեամբ:
Միքայէլ կ'առնու Ս. Նշանը Մատեն կը տանի տեղւոյն նո-
րաշէն Եկեղեցւոյն տալու, 800 դրուշ պարտքին հատուց-
մամբ. Եկեղեցին սակայն պարտուց ներքեւ գտնուելով չի
յաջողիր, եւ Սուրբ Խաչը առած Պոլիս կուգայ եւ կը դիմէ
Զաքարիա Պատրիարքի:

1814 Մարտ 7ին Աբրահամ Պատրիարք Կ. Պոլսոյ իր
Կոնդակին մէջ կը յիշէ թէ՝ «Ա. Խաչը ճշմարտիւ ունի
զմասն 'ի Կենաց Փայտէ, յիսկական Խաչէն Քրիստոսի Աս-
տուծոյ, զոր ստեղծել գիտեմք, յԱրեւելից եկեալ էր:

ՋԱՔԱՐԻԱ ՊԱՏՐԻԱՐԻ

Ջաքարիա Պատրիարք գրով մը կ'առաջարկէ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ Միւթէվէլլի Ջարպիսանեցի Ստեփաննոս Ռէթէոսեանի եւ Հանի Օղլու Պօղոսի (Հանեան), որպէսզի կենաց Փայտը Սկիւտարի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյն համար գնեն 800 դրուշի պարտքը վճարելով:

Ստեփաննոս սիրայօժար կը հատուցանէ այդ պարտքը, եւ Ջաքարիա Պատրիարք վերոյիշեալ Մատենցի Միքայէլի խնդրագիրը եւ Կենաց Փայտի Վկայականը՝ ինչպէս եւ Կե-
փայտը, Պատրիարքական յատուկ Կոնդակաւ մը (1787 Մայիս 2) կը ղրկէ Ս. Խաչ եկեղեցին՝ խաչահանգստի մասին ինչ
ինչ հրահանգներ տալով եւ անոր պահպանութեան համար
հարկ եղած զգուշաւորութիւնները յանձնարարելով:

Կենաց Փայտը Քահանայք եւ Միւթէվէլլի Պատրիար-
քարանէն առնելով խնդութեամբ կը բերեն Ս. Խաչ եկե-
ղեցին, որուն Ընծայման համար մեծ հանդիսութիւն կը
կատարուի, զոր անձանօթ հեղինակ մը ի գիր կ'առնու
մանրամասնօրէն. այդ տետրակն ալ ի պահ կը մնայ Գան-
ձատան մէջ:

1786 Յունիս Յին Ղուկաս Կաթողիկոս եւս միեւնոյն
հրահանգները կուտայ, հաստատելով Ս. Խաչին իսկութիւնը
եւ գովելով նուիրատու Ստեփաննոս Միւթէվէլլին:

Սոյն կոնդակներն ալ ի պահ կը մնան Գանձատան մէջ:

1814 թուականին Կենաց փայտը կը գողցուի Մարտի-
րոս անուն անձի մը կողմանէ: Այս գողութեան պատմութիւ-
նը Սամաթիացի կնոջ մը մօտ գտնուած է առանց յառաջա-
բանի առանց թուականի տպեալ գրքի մը մէջ՝ որու օրինակը
կը գտնուի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ Գանձատունը:

Այս Մարտիրոսը՝ Սէլամսըզ Թոսպաթլը Օղլուի գինե-
տանը մէջ պահուրտելով կէս գիշերուան միջոցին գզրոցին
մէջի դրամները գողնալով խանութը կը կրակէ ու կը փախ-
չի: Գինեպանը, որ կը բնակէր գինետան վրայի սենեակը,
յանկարծուստ կ'արթննայ, բոցը կը տեսնէ եւ կը յաջողի
զայն մարել: Մի քանի օրեր յետոյ գինեպանը կը տեսնէ
Մարտիրոսը որ լաւ կ'ուտէ եւ լաւ կը հագուի, ինչ որ իր
կասկածը կ'արթնցնէ: Երեկոյ մը երբ արբենալու եկած էր,
զայն կը զբաղեցնէ մինչեւ որ գինետան յահախորդները
մեկնին, ու անոր ազնիւ գինի մատուակելու պատրուա-
կաւ ստորերկրեայ մառանը կը տանի զայն եւ դաշոյնով

կ'սպառնայ իրեն սպաննել եթէ խանութէն գողցած դրամները անմիջապէս չյանձնէ :

Մարտիրոս առ ահի կը խոստովանի ըրած գողութիւնը եւ իր քով մնացած դրամը կը վերադարձնէ : Գինեպանը դարձեալ սպառնալից կը կանգնի անոր դէմ ու կ'ըսէ թէ ինք գողցած պարտի ըլլալ եկեղեցւոյ Կենաց Փայտն ալ, եւ կը հարկադրէ զայն խոստովանիլ իւր կատարած գողութիւնը : Եւ ահա, նոյն պահուն գողը ծոցէն կը հանէ Կենաց Փայտը ու կ'ըսէ թէ՝ Յոյներուն կ'ուզէր ծախել զայն, քայց չը համաձայնեցան : Ահա այսպէս Ս. Խաչը գտնուելով խնդութեամբ ու փառօք կը կանգնեն եկեղեցւոյն մէջ :

Սոյն խաչագողութիւնը կը պատահի 1814 թուականէն առաջ, թերեւս 1813ին, որովհետեւ Աբրահամ Պատրիարք 1814 Մարտ 7 ամսաթիւ Կոնդակաւ կը յաւելու. «Յայտոսիկ աւուրս ամենաչարն կամեցաւ գողանալ կողոպտել զՓառս Ս. Եկեղեցւոյս, վասն որոյ իշխանք մեր ի վերայ հասեալ արթուն քննութեամբ ստացան եւ զամենայն ազգս մեր փառաւորեցին» :

1826 Մայիս 1ին Կարապետ Պատրիարքն ալ յատուկ Կոնդակաւ մը միեւնոյն հրահանգները կուտայ ի զգուշաւորութիւն եւ ի պահպանութիւն, որ ի տես դրուած է Ս. Յարութիւն Պահարանը, որուն մէջ Կաթողիկոսական ու Պատրիարքական հրահանգները՝ ի պահպանութիւն Սրբոյ Խաչին՝ կը յիշէ :

ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ՍՊԱՍՈՒՅ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՆԵՐ

Կարապետ Պատրիարք, Յակոբ Պատրիարք Սերովբէ Ադամ Վարդապետ, որ Սիմէոն Ծերունւոյն մասունուիրէ, Տ. Նիկողոս Բ. որ Պանդալէոնի մասունուիրէ, Տէր Թովմա կը նուիրէ խաչ եւն., Տէր Խաննեան, Տէր Սերովբէ Պոյաճեան, Կիւլիոն

Ստեփաննոս սիրայօժար կը հատուցանէ այդ պարտքը, եւ Զաքարիա Պատրիարք վերոյիշեալ Մատենցի Միքայէլի խնդրագիրը եւ Կենաց Փայտի Վկայականը՝ ինչպէս եւ Կե-
 Փայտը, Պատրիարքական յատուկ Կոնդակաւ մը (1787 Մայիս
 2) կը ղրկէ Ս. Խաչ Եկեղեցին՝ խաչահանգստի մասին ինչ
 ինչ հրահանգներ տալով եւ անոր պահպանութեան համար
 հարկ եղած զգուշաւորութիւնները յանձնարարելով:

Կենաց Փայտը Քահանայք եւ Միւթէվէլլի Պատրիար-
 քարանէն առնելով խնդութեամբ կը բերեն Ս. Խաչ Եկե-
 ղեցին, որուն Ընծայման համար մեծ հանդիսութիւն կը
 կատարուի, զոր անձանօթ հեղինակ մը ի գիր կ'առնու
 մանրամասնօրէն. այդ տետրակն ալ ի պահ կը մնայ Գան-
 ձատան մէջ:

1786 Յունիս 3ին Ղուկաս Կաթողիկոս եւս միեւնոյն
 հրահանգները կուտայ, հաստատելով Ս. Խաչին իսկութիւնը
 եւ գովելով նուիրատու Ստեփաննոս Միւթէվէլլին:

Սոյն կոնդակներն ալ ի պահ կը մնան Գանձատան մէջ:

1814 թուականին Կենաց փայտը կը գողցուի Մարտի-
 րոս անուն անձի մը կողմանէ: Այս գողութեան պատմութիւ-
 նը Սամաթիացի կնոջ մը մօտ գտնուած է առանց յառաջա-
 բանի առանց թուականի տպեալ գրքի մը մէջ՝ որու օրինակը
 կը գտնուի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ Գանձատունը:

Այս Մարտիրոսը՝ Սէլամսըզ Թոսպաթլը Օղլուի գինե-
 տանը մէջ պահուրտելով կէս գիշերուան միջոցին գզրոցին
 մէջի դրամները գողնալով խանութը կը կրակէ ու կը փախ-
 չի: Գինեպանը, որ կը բնակէր գինետան վրայի սենեակը,
 յանկարծուստ կ'արթննայ, բոցը կը տեսնէ եւ կը յաջողի
 զայն մարել: Մի քանի օրեր յետոյ գինեպանը կը տեսնէ
 Մարտիրոսը որ լաւ կ'ուտէ եւ լաւ կը հագուի, ինչ որ իր
 կասկածը կ'արթնցնէ: Երեկոյ մը երբ արբենալու եկած էր,
 զայն կը զբաղեցնէ մինչեւ որ գինետան յահախորդները
 մեկնին, ու անոր ազնիւ գինի մատուակելու պատրուա-
 կաւ ստորերկրեայ մառանը կը տանի զայն եւ դաշոյնով

կ'սպառնայ իրեն սպաննել եթէ խանութէն գողցած դրամները անմիջապէս չյանձնէ :

Մարտիրոս առ ահի կը խոստովանի ըրած գողութիւնը եւ իր քով մնացած դրամը կը վերադարձնէ: Գինեպանը դարձեալ սպառնալից կը կանգնի անոր դէմ ու կ'ըսէ թէ ինք գողցած պարտի ըլլալ եկեղեցւոյ Կենաց Փայտն ալ, եւ կը հարկադրէ զայն խոստովանիլ իւր կատարած գողութիւնը: Եւ ահա, նոյն պահուն գողը ծոցէն կը հանէ Կենաց Փայտը ու կ'ըսէ թէ՝ Յոյներուն կ'ուզէր ծախել զայն, բայց չը համաձայնեցան: Ահա այսպէս Ս. Խաչը գտնուելով խնդութեամբ ու փառօք կը կանգնեն եկեղեցւոյն մէջ:

Սոյն խաչագողութիւնը կը պատահի 1814 թուականէն առաջ, թերեւս 1813ին, որովհետեւ Աբրահամ Պատրիարք 1814 Մարտ 7 ամսաթիւ Կոնդակաւ կը յաւելու. «Յայսոսիկ աւուրս ամենաչարն կամեցաւ գողանալ կողոպտել զՓառս Ս. Եկեղեցւոյս, վասն որոյ իշխանք մեր ի վերայ հասեալ արթուն քննութեամբ ստացան եւ զամենայն ազգս մեր փառաւորեցին»:

1826 Մայիս 1ին Կարապետ Պատրիարքն ալ յատուկ Կոնդակաւ մը միեւնոյն հրահանգները կուտայ ի զգուշաւորութիւն եւ ի պահպանութիւն, որ ի տես դրուած է Ս. Յարութիւն Պահարանը, որուն մէջ Կաթողիկոսական ու Պատրիարքական հրահանգները՝ ի պահպանութիւն Սրբոյ Խաչին՝ կը յիշէ:

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՍՊԱՍՈՒՅ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՆԵՐ

Կարապետ Պատրիարք, Յակոբ Պատրիարք Սերովբեան, Աղամ Վարդապետ, որ Սիմէոն Ծերունւոյն մասունքը կը նուիրէ, Տ. Նիկողոս Բ. որ Պանդալէոնի մասունքը կը նուիրէ, Տէր Թովմա կը նուիրէ խաչ եւն., Տէր Գաբրիէլ Խաննեան, Տէր Սերովբէ Պոյաճեան, Կիւլիւմեան Ղազար

30 մոմնոց հավիզէ մը կը նուիրէ, Յովհաննէս Պօղոսեան
 Փարիզէն բերուած հավիզէ մը կը նուիրէ, Սարաֆ Մար-
 գար Փարիզէն բերուած 48 մոմնոց հավիզէ մը կը նուիրէ,
 Միւնկիւնի Պաշի Պաղտասար (է) գրով շարքառ մը կը նը-
 ւիրէ, Դուաննան 30 մոմնոց հավիզէ մը կը նուիրէ, Փիշմիշ
 Միքայէլ Ամիրայ 1830ին նոր Խաչկալը կը շինէ եւ այլ նուէր-
 ներ կուտայ. Թաղումը Փիշմիշ Ամիրայի ծեռօք Օրթագիւղի
 Եկեղեցիէն կ'առնուի 1840ին 13,500 դրուշի եւ անոր վրայ
 ալ 7595 դրուշ ծախք կ'ըլլայ, Սաքայեան Մարտիրոս, Միւ-
 թէվէլի Յակոբ Մարկոսեան, Միւթէվէլի Զարպիսանեցի
 Ստեփաննոս Ռէթէոսեան, Միւթէվէլի Կարապետ Ազնա-
 ւորեան, Միւթէվէլի Յովհաննէս Գըլընեան

Ազնաւոր Ազնաւորեան	Երանիկ Մանուէլեան
Գասպար Ազնաւորեան	Քէրէստէնի Յովհաննէս
Պապայեան Կարապետ	Կարապետ Փիշմիշեան
Շնորհք Մկրտիչ Ամիրայ	Սարգիս Փիշմիշեան
Գրիգոր Պալեան ճրտրպետ.	Գրիգոր Փիշմիշեան
Խաչատուր Մարտիրոսեան	Յովհաննէս Փիշմիշեան
Յովհաննէս Սէրվէրեան	Համասփիւռ Պէզնեան
Մարգարեան Արթին	Յարութիւն Նեվրուզեան
Զիւմրիւթ Ալփիար	Ալիքսանեան Յովհաննէս Զէլէ-
Յովհաննէս Պիլէզիքեան	պի Տիւզեան
Մինաս Փիշմիշեան	Յարութիւն Պէզնեան
Տատեան Սիմոն Պէյ	Յակոբիկ Մանուէլեան
Տատեան Սողոմիկ	Փէրտէնի Պաշի Յովսէփ
Քէրէստէնի Կարապետ Մա-	Ազատեան Հռիփսիմէ
նուէլեան	Ազապի Պալեան
Կարապետ Ամիրայ Պալեան	Պետրոս Քիւրքճիխանլեան
Յարութիւն Եազմանեան	Պալեան Բերուզ / Բերսաբէ
Մաննիկ Փիշմիշեան	Պաղտասար Ամիրայի դուստր
Թիւլպէնտնի Նազարէթ	Խաչատուր Բուսճըրլեան
Աբրահամ Փէշտիմալեան	Աղամալեան Յակոբ
Մովսէս Մէնէլեան	Պիլէզիքեան Յարութիւն

Ապուշեխցի Պետրոս Ամիրայ Քէրէստէնի Մանուէլ
Սաքաեան Աբրահամ, որոյ յիշատակն է Ս. Խաչի Տաճարի
Դրան վերեւ դրուած «Գառն Աստուծոյն» եւ Վերափոխ-
ման պատկերը եւ Դպրոցին նուիրուած Յակոբ Պատ-
րիարք Սերովբեանի պատկերը

ՍՈՂՈՄԻԿ ՏԱՏԵԱՆ

Ա. ՍԱՔԱՅԵԱՆ

Յարութիւն Մանուէլեան
Յովհաննէս Պէյլիքեան
Սերովբէ Թոսպաթիւան
Անտոն Պալիան
Զոպան Յովսէփ Հովուեան
Ումէտ Պէհգատ
Տիկին Պէյլէրեան
Էլմոնիկ Սէֆէրեան
Սրբուհի Սաքայեան
Օտեան Պօղոս
Մարգարեան Լուսիկ
Զոլաքեան Մանուկ
Սարաֆ Մրտրոս Մարգարեան Լեւոն Փափազեան

Մէօհրիւպէ Էսայեան
Աննիկ Էսայեան
Իմաստիկ Էսայեան
Եւզինէ Գաբամանեան
Եղիսաբեթ Քէհեանեան
Տիկին Մալխասեան
Արտէմ Շահինեան
Խաչիկ Այնեան
Բուլճեան Կարապետ
Վերժին Կիւլպէնկեան
Եփրեմ Բէյլիզեան
Սօֆիկ Սիոսեան

Գոռանեան Յարութիւն	Պառնասեան Պօղոս
Մուպահեանի Աբրահամ	Մուրատեան Յակոբ
Փիշմիշեան Ուսուլ	Էֆտիկ Սվանեան
Յարութիւն Գուրտեան	Եազմանեան Մկրտիչ
Փիշմիշ Յովհաննէս	Զարուհի Նորատունկեան
Սարաֆ Անասթաս	Արաքսի Տ. Բարթողիմէոսեան
Յուլիանէ Արքանեան	Բաբերդցի Յովհաննէս
Մասեհեան Թագուհի	Պայծառ Կէփրէկեան
Կիւրճեան Յակոբ	Աննիկ Քիւրքճիպաշեան
Փիշմիշ Նշան	Նազարէթ Իւդաբերեան
Յակոբ Դարագաշեան	Արաքսի Մոմնեան
Տիօն Կարապետեան	Նեկտար Եազըճեան
Քրիստոստուր Սերովբեան	Գոռանեան Մարիցա
Գուգկունճըքցի Անտոն	Իզար Լաթիֆեան
Գուգկունճըքցի Կարապետ	Բերուզ Թաշճեան
Թիւլպէնտճի Յակոբ Փանոսեան	Մարտիրոս Բապունճեան
Պօղոս Արապեան	Փանոսեան Պետրոս
Սամաթիացի Զիլճի Յարութիւն	Փանոսեան Կարապետ
Մինէճի Յովսէփ	Փանոսեան Զանազան

Վ Կ Ա Յ Ա Կ Ա Ն Ս. Ս Տ Ե Փ Ա Ն Ն Ո Ս Ի

Մատթէոս Վարդապետ Պոլսեցի՝ որ ապա Պատրիարք եւ Կաթողիկոս եղաւ, 1826 Յունւար 4 ամսաթիւ վկայականաւ մը կ'ըսէ էթ 1820ին ձեռք անցուած այլ անօթներու մէջ կը գտնուէր արժաթեայ տուփ մը, որ կը վանառուի Սամաթիացի Ալթընճեան Պետրոսի, Պետրոս ստուգելէ յետոյ թէ վանառուած տուփը Այվալըզէն բերուած է՝ ի պահ կուտայ տեղւոյն քարոզիչ Մատթէոս Վարդապետի: Այդ տուփը իր մէջ կը պարունակէր յունական գրով Վկայական մը եւ տուփին յատակը փորագրեալ արձանագրութիւն մը որ կը

ՄԱՏԹԷՈՍ ՊԱՏՐԻԱՐԷ
1844 - 1898

ՄԱՏԹԷՈՍ ԱՐԳԵՊԻՍԿ. ՊԱՏՐԻԱՐԷ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

հաստատելին թէ՛ Մասունքն բուժ մատն է Սրբոյն Ստեփաննոսի Նախավկային, որմէ մորթը միայն կ'առնու Մատթէոս Վարդապետ եւ ոսկորը կուտայ տեղւոյն Յոյն Մետրապոլիին, որ ի վերջոյ իր հետ կը տանի ի Ռուսաստան:

Այդ մորթը Դպրաց Միւթէվէլի Փիշմիշեան Միքայէլ Ամիրայի խնդրանօք կարապետ Պատրիարք կը նուիրէ Ս. Խաչ Եկե-

99.—Յիւսկրն. Հնգ. Յոբէլեանի

դեցւոյ Դպրաց Դասուն 1826 տփերուար 10ին Պատրիարքական Կոնդակաւ՝ յիշելով Մատթէոս Վարդապետի Վկայական-

ՓԻՇՄԻՇԵԱՆ ՄԻՔԱՅԷԼ ԱՄԻՐԱՅ

նին պարունակութիւնը, եւ կը հաստատէ զայն ինչ ինչ հրահանգներ տալով Սուրբ Մասամբ կատարուած խաչահանգստի մասին: Այս Վկայականը ու Կոնդակը պահուած են Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ Դանձատան մէջ:

ՄԻԻԹԵՎԷԼԼԻՆԵՐ Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Ի հնումն՝ 1862էն առաջ Եկեղեցիները կը մատակարարուէին Միւթէվէլլիներէ ու Եկեղեցականներէ:

Վարժարանները, Վագրֆ եղող հաստատութիւնք, Վագրֆ աղբիւրները եւ Դպրաց Դասերն ալ ունէին իրենց առանձնայատուկ Միւթէվէլլի կոչուած մատակարար խնամակարները:

Նախ քան 1761 թուականը Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ Միւթէվէլլիները յայտնի չեն. քայց 1720էն ճէմաաթ պաշիններ (Եկեղեցական) կը յիշուին Մանուկ Որդի Արսլանի, Պօղոս որդի Եսայիի, Ստեփաննոս կամ Փանոս որդի Խորէնի, Արսլան որդի Պօղոսի: 1761էն վերջ կանոնաւոր յաջորդութիւն մը կ'երեւի Մատակարարութեանց հաշիւներէն, Յիշատակարաններէն, Կոնդակներէն եւ ցիր ու ցան Տոմարներէն: Միւթէվէլլին ոչ միայն Եկեղեցւոյն մատակարարական հսկողութիւնը ստանձնած էր, այլ եւ Գանձատան գոյքերուն պահպանութեան պատասխանատուութիւնն ալ ունէր: Այս պաշտօնը այժմ Լուսարարապետ Քահանայ Հարք ունին ընդհանրապէս:

Միւթէվէլլիք, Եկեղեցականք կ'ընտրուէին օրուան Պատրիարքէն, որոնք իրենց հաշիւները կը ներկայացնէին Պատրիարքին եւ Երեւելեաց առ ի քննութիւն: Միւթէվէլլիութիւնը որոշ ժամանակաշրջան չունէր եւ կրնար տեւեանորոշ ժամանակաւ:

1761ին առաջին անգամ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ Միւթէվէլլի կը յիշուի Մարկոսի որդի Բինկեանցի Յակոբ Ամիրայ որ 1822ին Միւթէվէլլի ընտրուած Գըլընեան Յովհաննէս Յակոբեանի հայրն է եւ պաշտօնավարած է մինչեւ 1777:

Յակոբի կը յաջորդէ Զաքարիա Պատրիարքի Օրհնութեան Կոնդակաւ Ստեփաննոս Ռէթէոսեան, որ 1777էն մինչեւ 1799 խիստ արդիւնաւոր պաշտօնավարութիւն մը

կ'ունենայ եւ իւր օրով եկեղեցւոյ տարածութիւնը կ'ընդար-
ձակուի շրջակայ տուներու գնումովը, եւ իր մեծագործ առա-
քինութիւնը կ'ըլլայ Ընծայումը Կենաց Փայտին Ս. Խաչ Ե-
կեղեցւոյ:

Նախորդ Միւթէվէլի Յակոբայ ժամանակ, հաւանա-
բար 1761ին, Սրբազան Սպասուց պահպանութիւնը յանձ-
նուած էր Տ. Յարութիւն Աւագ Քհնյ. Սարգսեանի ուղղակի
պատասխանատուութեան, որ այժմու Լուսարարապետի
հանգամանքն ունէր մասամբ իւրիք:

Ստեփաննոս՝ Զաքարիա Պատրիարքի Օրհնութեան Կոն-
դակաւը՝ Միւթէվէլիութեան պաշտօնին կոչուելէ յետոյ՝
ըստ յանձնարարութեան Պատրիարքին, Լուսարարապետ Տ.
Յարութիւն Ա. Քհնյ. է կը ստանայ եկեղեցւոյ Սրբազան Սպաս-
ները ու զգեստները, ու Երեւելեաց, Քահանայից եւ ծերոց
հաւանութեամբ Տ. Մարտիրոս Սարկաւագի կը յանձնէ յիշ-
եալ անօթները իբր Լուսարարապետի:

Հրաժարող Միւթէվէլիք իրենց հաշուետուութիւնը կ'ը-
նէին տեղւոյն Երեւելեաց ու Պատրիարքին, որոնք յետ քըն-
նութեան կը հաստատէին ճշդութիւնը վաւերացնելով զայնս:
Ըստ այսմ՝ Զաքարիա Պատրիարք Յակոբ Մարկոսեանի հա-
շիւները յետ քննելոյ անոր մատակարարական տոմարները
կը հաստատէր Պատրիարքական Կնիքով եւ ստորագրու-
թեամբ:

Ստեփաննոս Ռէթէոսեան կը վախճանի 15 Մարտ 1814ին
արդիւնաւոր պաշտօնավարութենէ մը յետոյ եւ անոր հա-
շիւներուն ճշդութիւնը կը վաւերացուի Դանիէլ Պատրիարքի
կողմէ օրինաւորապէս 1799ին:

1799ին Ապուլեխցի Ազնաւորեան Դասպարի որդի Քէհեա
Կարապետ Ամիրայ (Սարաֆլար քէհեասի) Դանիէլ Պատրիար-
քի Օրհնութեան Կոնդակաւ Միւթէվէլի կը կարգուի, որու
պաշտօնը կը տեւէ մինչեւ 1822, ամբողջ 24 տարիներ, մեծ
արդիւնաւորութեամբ: Իսկ նոյն թուականին 1799ին Դանիէլ
Պատրիարքի Կոնդակաւ եկեղեցպան կ'ըլլան Զոպան Ամիրայ

(Յովսէփ Զոպան Հովուեան) Սիմօն Ամիրայ, Թիւլպէնտնի Թովմա, Կէօննի Զատէ Կարապետ, Քէրէստէնի Մանուէլ, Մհտս. Պետրոսի որդի Յովհաննէս, Իփէքնի Մկրտիչ, Քէրէստէնի Հօճա Սարգիս:

Ինչպէս Ստեփաննոսի նոյնպէս Կարապետի հաշիւնդեր ալ կը քննուին երեւելեաց կողմէ եւ վաւերացուելով կը կընքուին Պատրիարքի ստորագրութեամբ:

Միւթէվէլլի Յակոբ Ամիրայէն մինչեւ Կարապետ Ամիրայ 1761—1822 Սէլամիոյ թաղի Նալեան Յակոբ Պատրիարքէ (1764 Յուլիս 19) հաստատեալ Վազըֆ աղբիւրներու ջուրը չէր բաւարար գոհացնելու՝ զգալիօրէն շատցած բնակչութեան ջրի պէտքը: Դանիէլ Պատրիարք ՌՄԽԹ (1800) Մարտ 20ին տուած Կոնդակին մէջ կը գրէ թէ՛, «...Բազմարդիւն Յակոբ Աստուածաբան Պատրիարքն Կ. Պոլսոյ տեսանելով զտառապակրութիւնս եւ զպասքումն ի ծարաւոյ առ ի չգոյէ ջրոյ ի Սէլամիէ կոչեցեալ թաղդ՝ զթացեալ տառապելոց կամեցեալ էր բերել տալ զջուրս եւ շինել զաղբիւրս որպէս եւ արարեալն է իսկ. սակայն յաղագս օրհասին կանխելոյ չկարաց տեսանել երանելին զվախճան գործոյն:»

Դանիէլ Պատրիարք պատրիարքական Կոնդակին մէջ ցոյց կուտայ թէ ջուրի հորերուն համբուն վրայ ապառաժ քարերու երեւումը արգելք եղած է անոնց փորուելուն եւ բաւականացած է ներքին կողմէ ելած փոքրաքանակ ջուրերէն: «Այդ եղեւ ի ՌՄԹԳ (1764) յետ ամայ անցելոց (1764—1806 թուական Կոնդակին) լցաւ գիւղդ այդ տամբք եւ բնակչօք եւ ոչ բաւէր այնքան ջուրն բազմութեան բնակչաց գեղջդ: Զայս տեսեալ Մհտ. Ազնաւորի որդի Մհտ. Դասպար Ամիրան ետ ալն հատանել, բազում վաստակ եւ տառապանք եւ շատ դրամավատնութիւնք, ի տասն եւ երեք ամսեանն հազիւ վճարեցաւ, եւ նոր գտեալ ջուրն այս՝ չափեալ կշռեցին ի տասնեւինն Օգոստոսի յամի 1799 եւ գտին երեք մասուրա եւս ջուր:» Ուստի Վազըֆին հին եւ նոր

ջուրն ընդ ամէնը եղաւ վեց մասուրա, որուն կէսը Գասպար Ամիրայի կը տրուի՝ ջուրի Վագրձի Միւթէվէլի Մուրատ Ամիրայի հետ կնքած պայմանագրութեան համաձայն:

Զամչեան Նալեանի Պատրիարքութենէ հրաժարման եւ մահուան վրայ հետեւեալ ծանօթութիւնը կուտայ: Նալեան Յակոբ Պատրիարք յամին 1764, հիւանդացեալ զնաց յԷսկիւտար վասն փոփոխութեան օդոյ եւ հրաժարեցաւ Պատրիարքութենէ... եւ ապա խորհուրդ արարեալ ընտրեցին զնա ինքն Գրիգոր Վարդապետն (Պասմանեան) որոյ վասն եկն Յակոբ Պատրիարք պատգարակօք ի Պատրիարքարան, եւ ապա առեալ վերարկուն (Պատրիարքական Կապան) յանձնէ իւրմէ, էարկ ի վերայ նորա, նոյնպէս եւ զմատանին հանեալ ի ձեռաց ետ ի մատն նորա եւ զգաւազան իւր մատոյց ի ձեռս նորա եւ յանձն արարեալ նմա զամենայն իրս Պատրիարքարանի զնաց ինքն վերստին յԷսկիւտար հիւանդագին: Մեռաւ Յակոբ Նալեան ի 11 Յուլիսի, յերկրորդ աւուր թաղեցաւ ի Պէյ Օղլու: Օրմանեան Սրբազան Ազգապատում»-ին մէջ կը գրէ թէ հիւանդ վիճակին մէջ Սկիւտարէն Գումգաբու Երուսաղէմատուն կ'երթայ եւ հոն կը վախճանի:

Այսպէս պատգարակօք Պատրիարքարան եկած է նաեւ Շղթայակիր Գրիգոր Պատրիարքն Երուսաղիմայ, որ հիւանդագին վիճակի մը մէջ Պոլիս կը գտնուէր, եւ ներկայանալով Ժողովին, որ կ'ուզէր Յովհաննէս, Կոյուտ Պատրիարքը ձգել եւ անոր տեղ դնել Պետրոս Վարդապետը, «Տուեազօրհնութիւնն ասաց, եթէ կամիր հրաժարեցուցանել զեղլբայրն իմ եւ զորդին իմ Յովհաննէս եւ ես հրաժարիմ. ել յայնժամ Յակոբ Վարդապետ Նալեան, աշակերտ Յովհաննու, ի քարոզ եւ Պետրոս ստրչացեալ մեղայ ասաց:»

Կոյուտ քիչ մը ատեն եւս շարունակեց պաշտօնը եւ քաշուեցաւ յԷսկիւտար Երուսաղիմայ Վանատունը պահելով Կ. Պատրիարքութիւնը եւ իրեն փոխանորդ կարգելով Յակոբ Արքեպիսկ. Նալեան, որ Կոյուտին մահուան տարին եւ օրն 1841, նստաւ յԱթոռ Պատրիարքութեան:

Յովհաննէս Պատրիարք Կոյուտ թաղուած է Ղալաթիոյ Եկեղեցւոյ բակը:

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ ԲԱՂԻՇԵՑԻՈՅ

Մառան շնորհաց, գանձ լուսաշաւիղ,
Արհւոյն Յովհաննու վեհից շառաւիղ.
Կրօնիւ մաքուր, յԱմրոտոյ մարգեալ,
Աստ Բիւզանդիոն գերազանց փայլեալ
Նախագուշակմամբ Վերնոյն Տեսչութեամբ,
Որ եւ Պատրիարք ազդեալ ընտրութեամբ.
Իւսեցեալ ի մեր Սրբոյն Յակոբայ
Նորին վճարեաց զպարտսն գերակայ.
Կնդրուկ կանոնից բարեաց քաղցրաշունչ,
Որ յօխորտ հնչէր ըամից համաշունչ,
Լըցեալ սիրաբաղձ իյանենջ սրբոյն,
Որով կազդուրէր վէրըս ունեցողի.
Տեառնս ի պատիւ վէմս այս ուղղակի
Յորմըս հաստեալ կայ, ինքն առաջի:
Ի ներ քսանեւհինգ ամաց
Պատրիարքութեան
Յամի Տեառն 1741 Փետր. 13
Ըստ Հայոց ՌՃՂ.

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ

ՅԱԿՈԲ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՆԱԼԵԱՆԻ

Այս Տապան է գերահռչակ առն իմաստնոյ,
Ջրիական շնորհաց հոգւոյն տան եւ տեղւոյ,
Տեառն Յակոբայ Աստուածաբան կոչեցելոյ,
Եւ Վեհափառ Պատրիարքն Բիւզանդիոյ,

Որ էր յաջորդ Տեառն Յովհաննու Բաղիշեցոյ .
 Քաջաքարոզ Պատրիարքն գերյարգելոյ .
 Լեալ հեղինակ բազում գրեանց ազգիս մերոյ ,
 Պայծառացաւ յոգներախտիւք այրբս յարգոյ ,
 Քսան երեք ամօք եկաց դէտ այս Պօլսոյ ,
 Տեղեալ գոլով Զիմառացի բարեբարոյ .
 Այն որ ի կեանս էր ծայն կենաց իբր զփողոյ ,
 Ննջէ լռիկ լեալ արժանի յիշման բարւոյ :
 Հանգեալ ի ՌՄԺԳ Թուին ի 11 Յուլիսի :

ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ Բ. ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵՆԷՆ ՎԵՐՋ

Ազնաւորեան Կարապետէ վերջը Եկեղեցոյ Միւթէվէլի
 կը կարգուի 1822 Սեպտ. 21ին , Կարապետ Պատրիարքի
 կողմէ , Բինկեանցի Գրլըճեանց Յովհաննէս Յակօբեան , որ եւ
 կը պաշտօնավարէ մինչեւ 1834 :

Յովհաննէս Յակօբեան Գրլըճեանց՝ 1761ին Միւթէ-
 վէլի Յակօբի որդին , երկուքն ալ Բինկեանցի են : Յովհան-
 նէս ունէր զաւակ մը որ կը կոչուէր Յակօբ , իւր պապուն
 անուամբ , որ 1852ին կանթեղ մը նուիրած է Եկեղեցոյն՝
 արծանագրուած գոյից տոմարին Յիշատակարանին մէջ :

Յովհաննէս իւր գործունէութեամբն նշանաւոր կ'ըլլայ ,
 եւ թէպէտ խոր ծերութեան հասած , իր օրովն է սակայն
 որ Ս. Խաչ Եկեղեցին երկրորդ անգամ կը վերաշինուի ի
 հիմանէ 1830ին՝ ինչպէս գրուած է 'ի վերեւ անդր :

Սոյն այս Յովհաննէս Գրլըճեանն է որ 1826 Օգոստ. 19ին՝
 Կարապետ Պատրիարքի Կոնդակաւ , հրկիզեալ Մայր
 Եկեղեցոյ Վերաշինութեան Յանձնաժողովոյ Գանձապետ
 կը կարգուի՝ որուն մէջ կը յիշուին Յարութիւն Պէզնեան ,
 Պօղոս Կէլկէլեան , Ճանիկ Սիմօնեան ու Միքայէլ Փիշմիշ-
 եան Ամիրաները :

ՊՕՂՈՍ ՕՏԵԱՆ

1834ին Գրլընեանի տեղ Միքայէլ Ամիրայ Փիշմիշեան, որու մահուան թուականն է 1 Դեկտ. 1848, Միւթէվէլլի կը կարգուի, իր մօտ Եկեղեցական ունենալով Գրիգորիկ աղա Գայրքեան եւ Համբարձում աղա Սահակեան: Այս վերջիններուն հրաժարմամբ 1856 Օգոստ. 30ին Միքայէլ Ամիրայ Փիշմիշեանի մահուան վրայ, Եազընը Պօղոս Օտեան Միւթէվէլլի կ'անուանուի Յակոբ Պատրիարք Սերոբեանի Կոնդակաւը, եւ անոր մօտ Եկեղեցական կ'անուանուին Աւետիս Եազմաճեան, Յակոբ Մեսրոպեան ու Ստեփան Յովակիմեան, որոնք՝ կը պաշտօնավարեն մինչեւ 1860:

Հոս կը վերջանայ Միւթէվէլլիութեան շրջանը եւ կ'սկսի Պատրիարքարանի Ներքին Օրինագիրքին համաձայն ժողովրդական ընտրութեամբ Թաղական Խորհուրդներու մատակարարական շրջանը:

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

[Պատրի- Տեղապահ]

ԹԱՂԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ ՇՐՋԱՆ

Նոյն տարւոյ 1860 Դեկտեմբեր 4ին թաղային խորհուրդ՝ կ'ընտրուի Պատրիարքական Տեղապահ Ստեփաննոս Արքեպիսկօի օրով: Նոյն Թաղ. Խորհրդոյ առաջին անդամները կը լինին Պօղոս Օտեան, Պէհզատ Ումէտ, Աւետիս Եազմա-

ճեան, Գրիգոր Նորատուհնեան, Յովհաննէս Թումպարլաքեան, Յարութիւն Մանուէլեան, Ալիքսան Ալիքսանեան, Յարութիւն Տ. Բառնաբասեան, Մինաս Հասըլեան:

Յօրէ անտի մինչեւ ներկայ մեր օրերը՝ Թաղ. Խորհուրդք կը մատակարարեն Եկեղեցին, Դպրոցը, Վաճառքները եւ կարօտ թաղեցւոյ պէտքերը: Առաջին Թաղ. Խորհրդոյ անդամներէն Պեհգատ Ումէտ Սուլթան Ազիզի նկարիչն էր եւ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ համար նկարած էր ու նուիրած արժէքաւոր իւղաներկ պատկերներ՝ յորս նշանաւոր են, 1. Յիսուս՝ Դեթսեմանին պարտիզին մէջ. 2. Յիսուսի պատանաւորութիւնը: Ս. Կարապետ Եկեղեցւոյն ալ նուիրած է Աւետարանչաց, Յիսուսի Համբարձման եւ Ս. Ստեփաննոսի պատկերները:

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

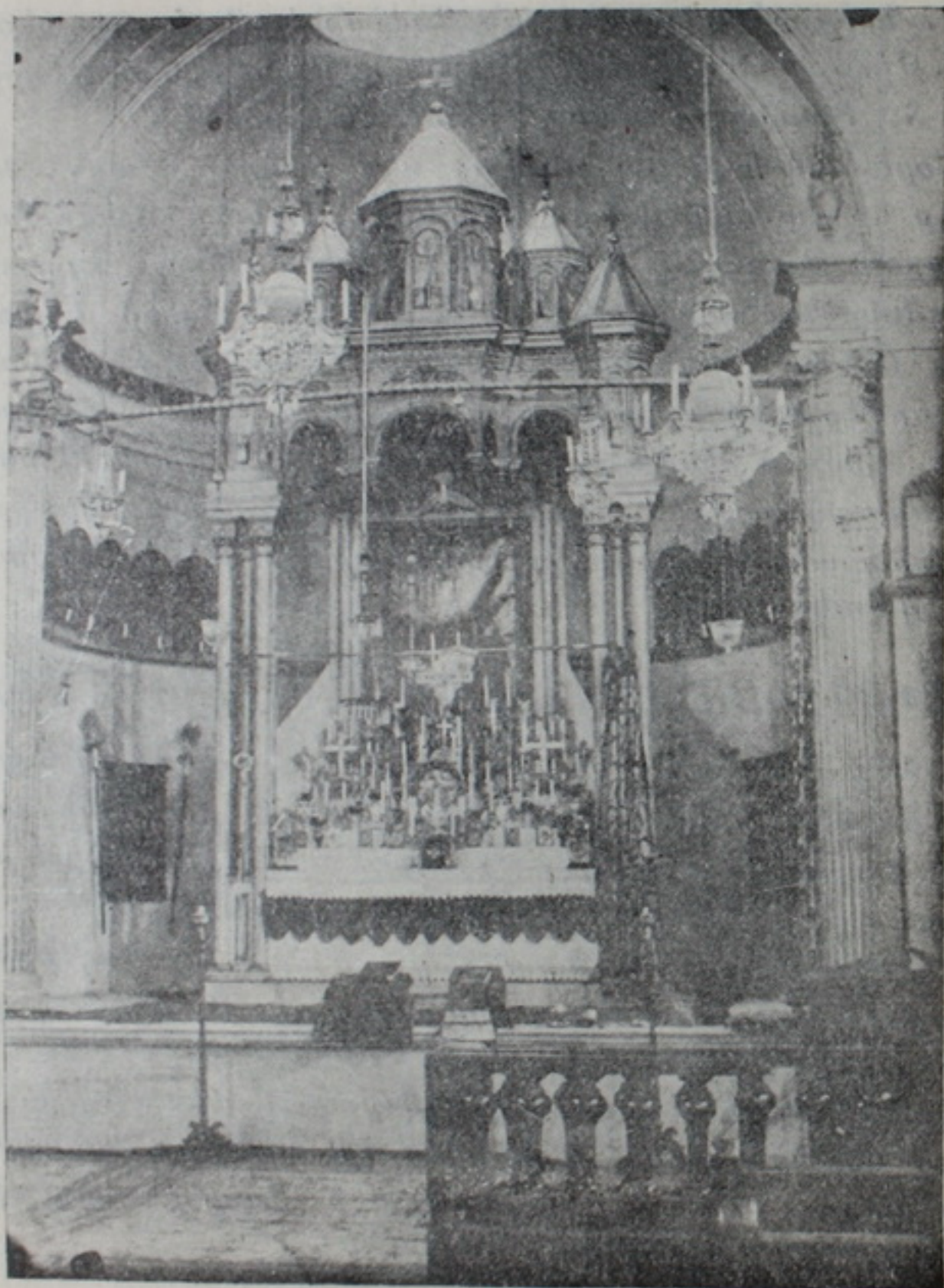
1809ի Սնտուկի տետրակի մէջ կը կարդանք «Մասրաֆ եղեւ ի գալն Սրբազան Կաթողիկոսին ի Ս. Խաչ Եկեղեցի.» Այս է Պայագիտցի Դանիէլ Դ. Կաթողիկոս, Պատրիարք Կ. Պոլսոյ. որ 1804ին Կաթողիկոս ընտրուեցաւ:

1858ին Մատթէոս Պատրիարք կ'ընտրուի Կաթողիկոս եւ Պոլիս մնացած ատեն կը սլաւարագէ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ:

1880 Դեկտ. ամսուն Ս. Յակոբայ տօնին տաթիւ Ասորւոց Կաթողիկոս Տ. Դիոնէսիոս Սրբազան կը Պատարագէ եւ կը քարոզէ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ Ասորերէն լեզուով եւ Փոխանորդը կը թարգմանէ Հայերէնի:

Ս. ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՀԱՐԱՆԸ

Ս. Յարութեան Պահարանը շինուած է ծախիւք Պէգնեան Յարութիւն Ամիրայի 1830ին Եկեղեցւոյ շինութեան հետ, ինչպէս եւ թանկագին զգեստներ եւ սպասներ նուիրած է. Եկեղեցին ի նշան հրախտագիտութեան Ս. Զատիկի առաւօտուն յատուկ պաշտօն կը կատարէ յատենի ծանուցմամբ:

ԽԱԶԿԱԼ

1892ին նարտարապետ Բալուցի Յովհաննէս Ազնաւորեան իւր ծախքովը նորոգ շինած է Աւագ Սեղանի Խաչկալը հինգ Կաթողիկէներով, Եկեղեցին ի նշան հրախտագիտութեան յատուկ պաշտօն կը կատարէ յատենի ծանուցմամբ Վարդափառի յաջորդ կիրակէն:

ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՐԲԵՊԻՍԷԱՆՍԻՍ ԵՍԵԲԻԱՆ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԱԻԱԳ ՍԵՂԱՆԻ

«Ոսկեքանդակ կառուցաւ շքեղ Խորան Ազնաւորեան
«Յովհաննէսի զուարթառատ նուիրօք ի յիշատակ որդւոյ իւ-
«րոյ Թորոսի 1892» :

Զ Ա Ն Գ Ա Կ Ա Տ Ո Ւ Ն Ը

1882իդ Գրիգորիս Ա. Եպիսկոպոս Ալէաթեան՝ Քարո-
զիչ Եկեղեցւոյս, ժողովրդեան օժանդակութեամբ կը կա-
ռուցանէ զանգակատունը հոյակապ հսկայ զանգակաւ օժ-
տելով զայն, զոր Ռուսաստանէն բերել կուտայ: Բայց քիչ
ժամանակ վերջ ճաթելով, անոր տեղ աւելի փոքր զանգակ
մը կը զետեղուի. բայց յաջորդաբար ճաթումներ տեղի ունե-
նալով, այժմեան զանգակը կը հաստատուի 1923ին: Զան-
գակատան շինութեան հաշիւներն ալ մասնաւոր տոմարի մը
մէջ արձանագրուած են կանոնաւորապէս:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԶԱՆԳԱԿԱՏԱՆ

«Շինեցաւ զանգակատունս արդեամբ Ազգիս Հայոց եւ
«անվհատ աշխատութեամբ Տ. Գրիգորիսի Ս. Արքեպիսկո-
«պոսի Ալէաթեան, Առաջնորդ, Տարօնոյ եւ Քարոզիչ Ս.
«Եկեղեցւոյս. ի Պատրիարքութեան Տ. Տ. Ներսիսը Ազգասիրի
«1882» :

Զ Ր Ա Մ Բ Ա Ր Ն Ե Ր

Ս. Խաչ Եկեղեցին ունի երկու Զրամբարներ, մին ըն-
դարձակ տարածութեան վրայ Եկեղեցւոյ Խորանին ետեւ
գտնուած պարտիզին մէջ իսկ միւսը Եկեղեցւոյ բակին մէջ
Սարգիս եւ Կարապետ Ամիրայից ծախքով շինուած, Միւ-
թէվէլի Յովհաննէս Գըլընեանի օրով 1834:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ս. ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ԴՐԱՆ

«Ողորմութեամբն Աստուծոյ չքնաղ կառուցաւ Եկեղեցիս
«Ս. Խաչի ի Պատրիարքութեան Տ. Կարապետ Արքեպիս-
«կոպոսի յարդեանց Ազգիս Հայոց եւ ջանացողութեամբ Աս-
«տուածասէր իշխանապետաց, որոց ամենեցուն ընդ մասնա-

«Լոր Հոգաբարձուի Շինութեանս տացէ Տէր զուարճանալ
 «յերկնաւոր եկեղեցին ընդ Անմահից Հրեշտակաց» յԱմի
 «Տեառն 1830 Սեպտեմբեր 22:»

ՊԷՋՃԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՅ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ս. ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՀԱՐԱՆԻՆ

«1830 շինեցաւ Մատուռս յանուն եւ ի փառս Յարու-
 «թեան Միածնի Որդւոյն Աստուծոյ արդեամբ Քրիստոսա-

«զօր Պէգնեան Յարութիւն Ամիրայի անգուգական բարերա-
«րին Ազգիս Հայոց»

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Տ. ԱԲՐԱՀԱՄ ՔԷՆՅ.Ի ԽԱԶԱՀԱՆԳՍՏԵԱՆ
ԶՐՈՅ ՏԱՇՏԻՆ

«Շինեցաւ տաշտս ի յիշատակ հոգւոյն Տ. Աբրահամ
«Քհնյ.ի հիմնադիր Ս. Եկեղեցւոյս 1831 Մայիս 1» :

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Տ. ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՍԱՐԿԱԻԱԳԻ
ԽԱԶԱՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ԶՐՈՅ ՏԱՇՏԻՆ

«Շինեցաւ տաշտս Խաչահանգստի ի յիշատակ հոգւոյ
«Տիրացու Մարտիրոս պանծալի Սարկաւազի բազմերախտ
«պաշտօնէի Ս. Խաչին 1831 Մայիս 1» :

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Տ. ԱԲՐԱՀԱՄ ՔԱՀԱՆԱՅԻ ՇԻՐՄԻՆ

«Կառուցաւ շիրիմս արդեամբ երկուց հարազատաց Պետ-
րոսի եւ Կարապետի ի յիշատակ հօր իւրեանց Փանոս Աղա
Առաքելեանի 1902» :

ՔԱՐՈՉԻՉՆԵՐ Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ

Կանոնաւոր տոմարներու չգոյութեան պատճառաւ,
1872էն սկսեալ կարելի եղած է Քարոզչաց յաջորդական
արձանագրութիւններ ունենալ հետեւեալ կարգաւ :

Ս. Խաչին առման պատմութեան հեղինակը 1777ին կը
յիշատակէ Ակնցի Մարկոս Վարդապետ մը, 1790 թուին
Նուիրակ Մինաս Վարդապետ մը կը յիշուի :

1804 Մայիս 1 Յակոբոս Վարդապետը թերեւս Սերովբեան Յակոբոս Վարդապետը, որ ապա երկիցս Պատրիարք:

1812 Սեպտ. 3 Ասատուր Արքեպիսկոպոս, ապա Պատրիարք եւ Քարոզիչ եւ Երկրորդ Վերանորոգիչ Ս. Կարապետ Եկեղեցւոյ:

1846ին Յակոբ Պատրիարք եւ Կարապետ Պատրիարք եւ 1858ին Սարգիս Պատրիարք:

Յակոբ Պատրիարք կը մեռնի յերուսաղէմ եւ հոն կը թաղուի:

Վերոյիշեալ Պատրիարքները հրաժարելով քաշուած են յիւսկիւտար եւ բնակելով հոնտեղի Պատրիարքարանը, կը քարոզէին Ս. Խաչ Եկեղեցւոյն մէջ:

1850ին Երեսիա Վարդապետ, որ 1851ին Բաղէշի Առաջնորդ կ'ըլլայ:

1852 Արիստակէս Եպիսկ. Ռափայէլեան

1874—1877 Յովհաննէս Վարդապետ Փափազեան

1877—1878 Մեսրոպ Ծ. Վ. Ճերմակեան

1886—1889 Գրիգորիս Արքեպիսկ. Ալէաթեան

1889—1890 Մկրտիչ Արքեպիսկ. Խրիմեան

1890—1899 Գրիգորիս Արքեպիսկ. Ալէաթեան (երկրորդ անգամ)

1899—1900 Բաբգէն Ծ. Վ. Կիւլէսէրեան (այժմ Եպիսկ.)

1901—1902 Մուշեղ Ծ. Վ. Սերովբեան (այժմ Կարգաթող.)

1902—1909 Մկրտիչ Եպիսկ. Վեհապետեան:

1909—1910 Գարեգին Ծ. Վ. Խաչատուրեան (այժմ Եպիսկ.)

1910—1911 Խոսրով Ծ. Վ. Պէհրիկեան (յետոյ Եպիսկ.)

1911—1911 Յլս. Թորգոմ Եպիսկ. Դուշակեան

1912—1913 Դեկտ. Սմբատ Եպիսկ. Սաատէթեան

1913—1914 Փետր. Եզնիկ Ծ. Վրդ. Գալբազեան (ի վերջոյ Եպիսկ.)

1914—1914 Հոկտ. Տիրայր Ծ. Վ. Մարգարեան

- 1914—1915 Հոկտ. Թորգոմ Եպիսկ. Գուշակեան (վե-
րըստին)
- 1915—1919 Հոկտ. Դանիէլ Եպիսկ. Յակոբեան
- 1919—1920 Դեկտ. Ղեւոնդ Եպիսկ. Դուրեան
- 1921—1921 Սեպտ. Գէորգ Ծ. Վ. Արսլանեան (այժմ
Արքեպիսկ. եւ Պատրք. Տեղապահ)
- 1921—1922 Արսէն Ծ. Վ. Վեհունի
- 1923—1924 Դեկտ. Գարեգին Եպիսկ. Խաչատուրեան
(երկրորդ անգամ)

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՔԱԶԱՆԱՅԻՑ

Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ հին Քահանայից մասին լիակատար տեղեկութիւնք կը պակսին: Կը գտնուին միայն Մաղաքիա Դարին Քահանայից ցանկը, Գանձատան կալուածական թղթերը, Տ. Տաճատ Ա. Քհնյ. Փաշաեանի կազմած Քահանայ հարց ցանկը, ինչպէս եւ Լուսարարապետ Տ. Վարամ Քհնյ. Յակոբեանի ի պահ թողուած պատմական հակիրճ տեղեկութիւններ՝ ցանցնուած գանազան թղթոց, տոմարներու եւ Դպրաց Դասու հաստատութեան պատմութեան մէջ:

1706 եւ 1720 թուակիր Հէօնէթներուն մէջ կը յիշուին Տ. Նիկողոս եւ Տ. Գէորգ Քհնյ. ուրեմն այդ թուականէն առաջ ձեռնադրուած են:

Տ. Արրահամ ունէր երկու որդի եւս Տիրացու Յովհաննէս եւ Մհտ. Մարուգէ, որոնք իրենց տուները Եկեղեցւոյ կը ծախեն, այդ տուններուն Հէօնէթին մէջ 1789ին աշխարհական կը յիշուին եւ կը մնան աշխարհական:

Աւագերէց Տ. Արրահամ Բ. ի հօր անունը Մարկոս, Տէր Աստուածատուրի հօր անունը Գրիգոր կը յիշուի իւրնդրագրի մը մէջ, զոր ներկայացուցած են պատկանեալ Պաշ-

տօնատունը, որպէսզի սաստիկ հովէն ու անձրեւէն եկեղեցւոյ պատին խախտած կղմինտրները շտկել տրուին:

1777ին Աւագերեց Տ. Յարութիւն Ա. Քհնյ. որդի Սարգսի Պատրիարքարան կ'երթայ Միւթէվէլի Ստեփաննոս Ռէթէոսեանին հետ Կենաց Փայտը բերելու:

Տէր Զաքարիա Ա. Քահանայական ցեղի մը Նախահայրն է, Մելքիդեսեկ եղբօր որդին է Տիրացու Զաքարիա Սարկաւագ 1801ին. իրեն որդին է Ս. Խաչի Տ. Զաքարիա Բ. Թոռն է Ս. Խաչի Տ. Պետրոս, սորա տղան է Խազիւղի Տ. Երեմիա, Տ. Պետրոսի եղբայրն Տ. Անդրէաս, եւ սորա տղան է Անդրէաս Եպիսկոպոս Ս. Էջմիածնի:

1792ին Տէօվէթի որդի Տ. Ստեփանի օրով կը յիշուին Տիրացու Գրիգոր Աւագ Սարկաւագ, Տ. Ստեփանի որդի Տիրացու Մարտիրոս Աւագ Սարկաւագ, ո'չ Արաբկիրցին, որ Տ. Մովսէսի տղան է: 1794ին կը յիշուի Սարկաւագ Տիրացու Մկրտիչ եւ Մարգուանցի Սարկաւագ Տիրացու Ստեփան:

1784ին Տ. Աբրահամի որդւոց Տիրացու Յովհաննէսի եւ Մհտ. Մարուգէի տան Հէօճէթին մէջ վկայ կը յիշուին Տ. Յարութիւն, որդի Սարգիսի. Տ. Ստեփան, որդի Տէօվէթի. Տ. Նիկողոս Բ. որդի Կիրակոսի, Տէր Ոսկիհան որդի Յովհաննէսի Տ. Զաքարիա Բ. որդի Տ. Զաքարիայի:

1800ին Դանիէլ Պատրիարք Քահանայից համար Կանանագիր մը կը պատրաստէ, որուն համեմատ կ'ընթանան: Տ. Եսայիի Մարտիրոս տղուն զաւակն է Պատր. Տեղապահ Տ. Արիստակէս Եպիսկոպոս Ռափայէլեան Կամ Գազան Տ. Արիստակէս Եպիսկոպոս Ռափայէլեան Կամ Գազան՝ ինչպէս արձանագրուած է կալուածական սէնէտի մը մէջ: Տիրացու Մարտիրոս Աւագ Սարկաւագ իբր Միւթէվէլի վազրֆի ստորագրած է Տ. Մովսէսի որդի Մարտիրոս. Սարկաւագը նշանաւոր եղած է իր մատուցած ծառայութեամբն իբր Լուսարարապետ. իբր ջուրի վազրֆի Միւթէվէլի իբր Աւագ Սարկաւագ, իբր մանկավարժ, իբր Դպրապետ Դպրաց Դասուն. իրեն կը վերագրուի Ուսում-

- 1914—1915 Հոկտ. Թորգոմ Եպիսկ. Գուշակեան (վերստին)
- 1915—1919 Հոկտ. Դանիէլ Եպիսկ. Յակոբեան
- 1919—1920 Դեկտ. Ղեւոնդ Եպիսկ. Դուրեան
- 1921—1921 Սեպտ. Գէորգ Ծ. Վ. Արսլանեան (այժմ Արքեպիսկ. եւ Պատրք. Տեղապահ)
- 1921—1922 Արսէն Ծ. Վ. Վեհուէնի
- 1923—1924 Դեկտ. Գարեգին Եպիսկ. Խաչատուրեան (երկրորդ անգամ)

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՔԱՇԱՆԱՅԻՑ

Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ հին Քահանայից մասին լիակատար տեղեկութիւնք կը պակսին: Կը գտնուին միայն Մաղաքիա Դպրին քահանայից ցանկը, Գանձատան կալուածական թղթերը, Տ. Տաճատ Ա. Քհնյ. Փաշաեանի կազմած քահանայ հարց ցանկը, ինչպէս եւ Լուսարարապետ Տ. Վարամ Քհնյ. Յակոբեանի ի պահ թողուած պատմական հակիրճ տեղեկութիւններ՝ ցանցնուած գանազան թղթոց, տոմարներու եւ Դպրաց Դասու հաստատութեան պատմութեան մէջ:

1706 եւ 1720 թուակիր Հէօճէթներուն մէջ կը յիշուին Տ. Նիկողոս եւ Տ. Գէորգ քհնյ. ուրեմն այդ թուականէն առաջ ձեռնադրուած են:

Տ. Աբրահամ ունէր երկու որդի եւս Տիրացու Յովհաննէս եւ Մհտ. Մարուգէ, որոնք իրենց տուները Եկեղեցւոյ կը ծախեն, այդ տուններուն Հէօճէթին մէջ 1789ին աշխարհական կը յիշուին եւ կը մնան աշխարհական:

Աւագերէց Տ. Աբրահամ Բ. ի հօր անունը Մարկոս, Տէր Աստուածատուրի հօր անունը Գրիգոր կը յիշուի խորհրագրի մը մէջ, զոր ներկայացուցած են պատկանեալ Պաշ-

տօնատունը, որպէսզի սաստիկ հովէն ու անձրեւէն եկեղեցւոյ պատին խախտած կղմինտրները շտկել տրուին:

1777ին Աւագերեց Տ. Յարութիւն Ա. Քհնյ. որդի Սարգսի Պատրիարքարան կ'երթայ Միւթէվէլի Աւետիաննոս Ռէթէոսեանին հետ Կենաց Փայտը բերելու:

Տէր Զաքարիա Ա. Քահանայական ցեղի մը Նախահայրն է, Մելքիզեսեկ եղբօր որդին է Տիրացու Զաքարիա Սարկաւազ 1801ին. իրեն որդին է Ս. Խաչի Տ. Զաքարիա Բ. Թոռն է Ս. Խաչի Տ. Պետրոս, սորա տղան է Սասգիւղի Տ. Երեմիա, Տ. Պետրոսի եղբայրն Տ. Անդրէաս, եւ սորա տղան է Անդրէաս Եպիսկոպոս Ս. Էջմիածնի:

1792ին Տէօվլէթի որդի Տ. Ստեփանի օրով կը յիշուին Տիրացու Գրիգոր Աւագ Սարկաւազ, Տ. Ստեփանի որդի Տիրացու Մարտիրոս Աւագ Սարկաւազ, ո՛չ Արաբկիրցին, որ Տ. Մովսէսի տղան է: 1794ին կը յիշուի Սարկաւազ Տիրացու Մկրտիչ եւ Մարգուանցի Սարկաւազ Տիրացու Ստեփան:

1781ին Տ. Աբրահամի որդւոց Տիրացու Յովհաննէսի եւ Մհտ. Մարուգէի տան Հէօճէթին մէջ վկայ կը յիշուին Տ. Յարութիւն, որդի Սարգիսի. Տ. Ստեփան, որդի Տէօվլէթի. Տ. Նիկողոս Բ. որդի Կիրակոսի, Տէր Ոսկիհան որդի Յովհաննէսի Տ. Զաքարիա Բ. որդի Տ. Զաքարիայի:

1800ին Դանիէլ Պատրիարք Քահանայից համար Կանանագիր մը կը պատրաստէ, որուն համեմատ կ'ընթանան: Տ. Եսայիի Մարտիրոս տղուն զաւակն է Պատր. Տեղապահ Տ. Արիստակէս Եպիսկոպոս Ռափայէլեան Կամ Գազանճեան ինչպէս արձանագրուած է կալուածական սէնէտի մը մէջ: Տիրացու Մարտիրոս Աւագ Սարկաւազ իբր Միւթէվէլի Վագրֆի ստորագրած է Տ. Մովսէսի որդի Մարտիրոս, այս Սարկաւազը նշանաւոր եղած է իր մատուցած ծառայութեամբն իբր Լուսարարապետ. իբր ջուրի Վագրֆի Միւթէվէլի իբր Աւագ Սարկաւազ, իբր մանկավարժ, իբր Դպրապետ Դպրաց Դասուն. իրեն կը վերագրուի Ուսում-

նարանի հաստատութիւնը, իրմով կ'սկսի Մկրտութեան Տօմարի հաստատութիւնը Զաքարիա Պատրիարքի հրամանաւ, որուն Յիշատակարանին մէջ կը գրէ «Զայս առաքելական բարի սովորութիւն բարձեալ տեսանեմք այժմ վասն հեղգութեան թուլամորթացս, երկնէի ի հերուն հետէ վերանորոգել զայս Առաքելական աւանդութիւն, որպէս տեսանէի ի վաղ ժամանակաց հետէ ի Ս. Լ. Եկեղեցին Ղալաթիոյ:

Ժողովուրդը ի նշան երախտագիտութեան անոր յիշատակին նուիրած է Խաչահանգստի ջուրի տաշտը Ս. Յարութիւն պահարանին պարտիզին մէջ, եւ փառաւոր մարմարէ տապանաքար մը դրած է Սկիւտարի Գերեզմանատան մէջ: Տապանագիրը հետեւեալն է:

Մ Ա Ն Ա Ր Զ Ա Ն

ՅԱԻԷՐԺԱՅԻՇԱՏԱԿ ԵՒ ՊԱՆԾԱԼԻ ՏԻՐԱՅՈՒ

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՍԱՐԿԱԻԱԳԻՆ

Առ ընկալ ի քեզ նուագ պարծանաց ապրող վաղորդեան,
 Զի ի քեզ հանգչի լերին Գողգոթայ փառք քաւութեան,
 Եւ դուք վրդովեալք Անմահ Զուարթունք ջոկք հրակերպեան,
 Շարժեցէք աստէն յակումբ գեղապար քնարերգակ ծայն,
 Բըղխեսցէ աստէն անթարշամ նոճի մաքրափայլ շուշան,
 Խաղայցեն վտակք խռնեալ ընդ Եդեմ ոգիք բիւրակնեան,
 Զի սա բարեփառ հայրենասիրի շքեղ մահարծան,
 Սա նորոգ պնէ ըզհին յիշատակ փառապանծ Հայկեան,
 Սա ի վեր ամբարծ քաւութեան խմբին Տաճար Սրբարան,
 Սովաւ կանգնեցաւ գեղեցիկ վարժից Նոր Ուսումնարան,
 Սա ճոխ եկամուտ մթերեալ ի պէտս մանկանց Թորգոմեան,
 Դիւրաքայլ գործեաց
 Եօթնակի տասամբ պսակեալ աստէն զիւր ամաց շրջան
 Սլացաւ ի վեր ի թռիչս հոգւոյ, յԱնմահից Կայան:

Վախճանեցաւ

Յամի Տեառն

1813 յԱպրիլի 4

1826ին Ս. Խաչ Եկեղեցին ունէր 14 Քահանայ, որք են Տ. Գրիգոր, Տ. Բարթողիմէոս, Տ. Պօղոս, Տ. Պետրոս, Տ. Թովմաս, Տ. Անդրէաս, Տ. Աբրահամ, Տ. Վրդանէս, Տ. Գէորգ, Տ. Յովհաննէս, միւս Տ. Գրիգոր, Տ. Արիստակէս, Տ. Թադէոս: Տ. Բարթողիմէոս ուսումնական քհնյ. ն վարժապետ եւ Տնօրէն Ս. Խաչ վարժարանի 1802ին եւ Դպրապետ Դպրաց Դասուն, սորա եղբայրն էր. Տ. Գրիգորիս Քհնյ. սորա զաւակն էր Աթոռակալ Տ. Վրթանէս Քհնյ.: Տ. Թովմաս Քհնյ. 1816ին Լուսարարապետ կ'ըլլայ Տիրացու Մարտիրոս Սարկաւազէն յետոյ: 1822ին կը յիշուի Տիրացու Վարդան Սարկաւազ, 1826ին Տիրացու Յովսէփ Սարկաւազ:

1815ին Տ. Թովմայի փեսան Տէր Աբրահամ Գ. Դապա-

Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՒՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ

սագալեան, պապ Բարսեղ, Թումիկ եւ Կարապետ Աւետիսեան եղբայրներուն, Տ. Թովմայի մահուանէն յետոյ (1843) Լուսարարապետ կ'ընտրուի 1844ին: Տ. Գէորգ Բ. Դերձակեան հայրն է Տ. Խորէն Քհնյ. Փափազեանի եւ պապն է Տ. Արսէն Յ. Վ. Վեհունիի:

Տ. Անդրէաս ծերութեան պատճառաւ կը հրաժարի Աւագերէցութենէ եւ Տ. Յովհաննէս Ա. Քհնյ. Փափազեան կ'ընտրուի Աւագերէց Յակոբոս Պատրիարք Սերոբեանի Կոնդակաւ :

Տ. Յովհաննէս Ա. Քհնյ. Փափազեան, զարգացեալ, սիրուած ու մեծանուն Քհնյ. մը, Տնօրէն Ս. Խաչ Վարժարանի 1847ին, եւ Հոգեւոր ժողովի անդամ. Պատրիարքարանի Օրէնքին Հիմնադիրներէն է Աւագերէց եւ Քարոզիչ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ: Սա Աշտարակեցի Ներսէս Կաթողիկոսի հետ մտերմական թղթակցութիւններ ունեցած եւ Անկէ ստացած

**ՆԵՐՍԷՍ ԱՐԲԵՊԻՍԵ. ՎԱՐԺԱ.ՊԵՏԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԷ Կ. ՊՈԼՍՈՅ**

Կաթողիկոսական Կոնդակներուն մէջ «Սիրելին մեր, Պերճիմաստ Քահանայ» անուանուած է :

Տ. Գրիգոր Արամեանի օրով ձերմակեան Մեսրոպ Վարդապետի վէճը կը ծագի, եկեղեցին կը գոցուի. ներսէս Պատրիարք անձամբ Սկիւտար կուգայ եւ երկու հակառակ կողմերը հաշտեցնելով եկեղեցին բանալ կուտայ:

Տ. Թադէոս Բ. Արաբկիրցի Մարտիրոս Աւագ Սարկաւագի եղբօր որդին է եւ 1860էն 1872 Ս. Խաչի երաժիշտ դասատու Տիրացու Գրիգոր Փափագեանի հայրը:

Տ. Խորէն խուլ, Երուսաղէմայ Միաբան Իգնատիոս Վ. Փափագեանի հայրն:

Տ. Գաբրիէլ Ա. Քհնյ. Խանճեան հմուտ երաժշտութեան, երաժիշտ դասատու Ս. Կարապետ եւ Ս. Խաչ Վարժարանաց. Հիմնադիր Վարժարանի յիւսկիւտար, Աւագերէց եւ Լուսարարապետ Ս. Խաչի եւ անդամ Կրօն. ժողովոյ:

Տ. Բարթողիմէոս Քհնյ. Պիւլպիւեան հմուտ երաժշտութեան, երաժիշտ դասատու Ս. Խաչին:

Տ. Սերովբէ Քհնյ. Պօյաճեան հմուտ երաժշտութեան եւ երաժիշտ դասատու Ս. Խաչ Վարժարանի եւ Լուսարարապետ:

Տ. Համազասպ Քհնյ. Տ. Աթանասեան շատ հին քահանայական ցեղի մը շառաւիղն է. Նիկոմիդիոյ Վիճակին Գուրտպէլէն գիւղին մէջ հաստատուած այս ցեղը իր մէջ կը թուէ 17 քահանաներ, որոնց մեծագոյն մասին անունները անձանօթ կը մնան, ոմանց միայն անունները կը յիշուին եւ ոմանց ալ անունն ու մականունը եւ ձեռնադրութեան թուականը:

Յանուանէ կը յիշուին Տ. Ազարիա, Տ. Ստեփան Ա. Տ. Աթանաս Ա. ձեռնադրուած Արմաշու Վանահայր Տ. Աթանաս Եպիսկոպոսէ. Տ. Յովակիմ, Տ. Յովհաննէս, Տ. Յանաս Եպիսկոպոսէ. Տ. Յովակիմի. Տ. Ենովք՝ թոռ Տ. Յարութիւն՝ որդի Տ. Յովակիմի. Տ. Ենովք՝ թոռ Տ. Յարութիւնի եւ որդի Գէորգի. Տ. Աթանաս Բ. ձեռնադրուած Գուրտպէլէնկի մէջ եւ փոխադրուած է Ատաբազար, 1838 Հոկ. 7 ամսաթիւ Միացոյցը, տուեալ Արմաշու եւ Նիկոմիդիոյ Վիճակին Առաջնորդական Փոխանորդ Տ. Յակոբ Վար-

դապետէ, կը հաստատէ թէ այս թուականէն առաջ ձեռնադրուած է: Տ. Աթանաս Բ.ի տղան Տիրացու Խաչատուր 1866 Օգոստոս 22ին Քհնյ. կը ձեռնադրուի Նիկոմիդիոյ վիճակին Պատրիարքական Փոխանորդ Նիկողոս Եպիսկոպոս Աղասեանէ եւ կ'անուանուի Տ. Ստեփան Բ. որու որդին է Տ. Համազասպ, ձեռնադրուած Իւսկիւտարու Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ վրայ Թորգոմ Եպիսկ. Գուշակեանէ 1912ին:

Լ Ա Ի Ս Ա Ր Ա Ր Ա Պ Ե Տ Ք

Դ հնումն մինչեւ 1761 Լուսարարապետութեան պաշտօնը կը կատարէին Եկեղեցեաց Միւթէվէլլիք, եւ թէ նոյն ատենները այնչափ կարեւոր սպասներ չիկային: 1761ին ժողովրդեան բազմանալուն հետ Եկեղեցական սպասներն ալ աւելցան, ու այդ թուականին սրբազան անօթներու պահպանութիւնը կը յանձնուի Տ. Յարութիւն Ա. Քհնյ.ի որ միանգամայն կը լինի Աւագերէց, ու Զաքարիա Պատրիարք 1777ին կը յանձնարարէ նորընտիր Միւթէվէլլի Ստեփան Ռէթէոսեանի ստանալ յանձնումը Եկեղեցական սպասներու եւ զգեստներու Տ. Յարութիւն Ա. Քհնյ.է: 1778ին Տիրացու Մարտիրոս Սարկաւազ կ'ընտրուի Լուսարարապետ, որու մահուընէ վերջ (1813) օրուան Միւթէվէլլին կ'ըլլայ Լուսարարապետ:

1816ին Տ. Թովմա	կ'ընտրուի	
1843ին Տ. Աբրահամ Քհնյ.	Գապասաքալեան	
1865ին Տ. Գրիգոր	»	Արամեան
1866ին Տ. Գարեգին	»	Պասմանեան
1893ին Տ. Սերովբէ	»	Պոյանեան
1893ին Տ. Գաբրիէլ Ա.	»	Խանճեան
1898ին Տ. Վահրամ	»	Յակոբեան
1914ին Տ. Համազասպ	»	Տ. Աթանասեան
1925ին Տ. Վահրամ	»	Յակոբեան (վրստն.)

U 8
B 1

ANALYSIS OF THE SPECIMENS

1	Sample 1	1881	Ammonia 14
2	Sample 2	1882	Ammonia 30
3	Sample 3	1883	Ammonia 10
4	Sample 4	1884	Ammonia 3
5	Sample 5	1885	Ammonia 3
6	Sample 6	1886	Ammonia 4
7	Sample 7	1887	Ammonia 52
8	Sample 8	1888	Ammonia 10
9	Sample 9	1889	Ammonia 52
10	Sample 10	1890	Ammonia 14
11	Sample 11	1891	Ammonia 11
12	Sample 12	1892	Ammonia 14
13	Sample 13	1893	Ammonia 50
14	Sample 14	1894	Ammonia 17
15	Sample 15	1895	Ammonia 30
16	Sample 16	1896	Ammonia 71
17	Sample 17	1897	Ammonia 84

Դ Պ Ր Ա Յ Դ Ա Ս

1710ին կը սկսի Դպրաց Դասու գոյութիւնը, եւ
1780ին Դպրապետ Տիրացու Գալուստ կը հրաժարի, որ
1776ին Եկեղեցւոյ կից կէս տանը սեփականատէրն էր,
եւ բաժնեկից Աւագերէց Տ. Յարութիւն Ա. Քհնյ. ի հետ:

Տիրացու Գալուստ իւր Դպրապետութեան պաշտօնը
ի գործ կը դնէ 1765—1780:

1777ին պատկառելի Դպրաց Դաս մը ունեցած
է Ս. Խաչ Եկեղեցին: Տիրացու Գալուստի կը յաջոր-
դէ Տիրացու Մարտիրոս Աւագ Սարկաւագ իւր Դպրապետ:
1802ին Տիրացու Զաքարիա կ'ըլլայ Դպրապետ:

1803ին Տ. Բարթողիմէոս Քհնյ. կ'ըլլայ Դպրապետ եւ
Տիրացու Ստեփաննոս Գանձապահ:

1804ին Տ. Պետրոս Քհնյ. եւ 1805ին Տիրացու Քե-
րովբէ Թոսպաթը օղլու Դպրապետ կ'ընարուին:

1810ին Թոսպաթը օղլուի որդի Տիրացու Մկրտիչ Դրա-
պետ կ'ըլլայ: Այս թուականէն մինչեւ 1815 երաժիշտ դա-
սատու եւ Դպրապետ է Տիրացու Գամաղիէլ Մերկերիոսեան:

1822ին Կարապետ Պատրիարքի Կոնդակաւ Տիրացու
Առաքել Գանձապահ կ'անուանուի: Ասոր օրով Ապուլեիսցի
Փիշմիշ Միքայէլ Ամիրայ Միւթէվէլի կ'ըլլայ Դպրաց Դա-
սուն, ինչպէս կը յիշատակէ Կարապետ Պատրիարք Ս. Ստե-
փաննոսի Մասունքին վաւերականութեան Կոնդակին մէջ:

1826ին Կարապետ Պատրիարքի Կոնդակաւ Յարութիւն
Աղա Մ. Աղայեց Գանձապետ կ'որոշուի, իսկ երաժիշտ
դասատուն էր Մաղաքիա Դպիր Շիշմանեան (Գէորգեան):

1831ին Տ. Անդրէաս Քհնյ. եւ 1850ին Յակոբ Աղամեան
Դպրապետ կը լինին:

1845ին երաժիշտ դասատու՝ Նոթանի Ալիքսան:

1861ին Աբրահամ Զէլէպի Սէֆէրեան Դպրապետ կ'ան-

ուանուի, եւ Դպրաց Դասու Միւթէվէլի Մարտիրոս Մարգարեան կը մեռնի 1867ին:

1862—1872 Տիրացու Կարապետ Էսմէրեանն է Դպրապետ եկեղեցւոյն: 1863ին Օգոստին Դպրաց Դանձապետ կ'ընտրուի Յակոբ Գրասէրեան:

Սոյն շրջանին երաժշտապետներն էին՝ Տիրացու Գրիգոր, Տիրացու Արիս(1869), Տ. Գաբրիէլ եւ Տիրացու Յակոբ Պոյանեան:

1872—1875 երաժշտապետ կ'ընտրուին Տիրացու Սիմօն Մինէճեան, Նիկողոս Թաշճեան եւ Տ. Բարթող Քհնյ. Պիւլպիւլեան: 1875ին կը կազմուի Դպրաց Հոգաբարձութիւն մը:

1876ին Յովհաննէս Պատուելի Տէրոյնց կը լինի Դպրապետ, եւ Պապա Համբարձում Չէրչեանն ալ երաժշտապետ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ:

1878ին Լեւոն Խանճեան երաժշտապետ, եւ հետզհետէ կը պաշտօնավարեն Արամ Խանճեան, Տ. Արրահամ Քհնյ. Էպէեան, Երմոգ Գույումճեան, Յովսէփ Էպէեան, Մագսուտ Կտաւճեան, Օննիկ Մէհտէրեան:

1900—1918ին Պետրոս Փանոսեան կ'անուանուի Դրապետ:

1919ին Մկրտիչ Չամիչեանն է Դպրապետ որ ցարդ կը մնայ իր պաշտօնին մէջը: Հիմակ երկրորդ անգամ երաժշտապետ եկեղեցւոյն Երմոգ Գույումճեան:

Ս. ԽԱՉ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Տ. ԱՐՐԱՀԱՄ՝ ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԴՊՐՈՑԻՆ

Տէր Արրահամ Քհնյ. եկեղեցին կառուցանելէ յետոյ, եկեղեցւոյ Խորանին կտին գտնուող իւր տունը՝ որ այժմ եկեղեցւոյ յաւելուածական Դանձարանն է, Դպրոցի կը վե-

րած է: 1706 թուականի իւր կալուածագրին մէջ Մուսալիմ-
խանէ նշանակուած է, եւ արտօնութիւնն ալ կ'առ-
նու հոն տղաքը կրթելու համար Աւետարանին ընթերցում-
նեւրովը:

Պատմական աղբիւրներէ կը տեղեկացուի թէ այդ Դրպ-
րոցին մէջ 1710ին Ս. Խաչի Տ. Յակոբի որդին Տիրացու
Մարտիրոս Վարժապետ նշանակուած է:

Այդ ատենները ոմանք կը գանգատին թէ տղաք բարձ-
րածայն կը կարդան եւ Դպրոցին փակումին պահանջ կը
դնեն. Տէր Աբրահամ խնդրագրով մը Կառավարութեան կը
դիմէ, յարուցուած բողոքները կը չեզոքացնէ, իր հետ 38
Իսլամներ կառավարութեան կը տանի, որոնք կը վկայեն թէ
տղաք լռիկ մնջիկ Աւետարան կը կարդան օրն ի բուն, եւ
1716ին մասնաւոր Ֆէրմանով կը հրամայուի Դպրոցը պա-
հել եւ տղաքը կրթել: 1765 Թուին Տիրացու Գալուստ Ման-
կավարժն է Դպրոցին եւ Դպրապետ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյն:

Չամչեան պատմագիր կը գրէ թէ Կոլոտ դպրոց մը
շինէ յիւսկիւտար, առանց ճշդօրէն որոշելու շինուած վայրը,
Սէլամիյէ՞ թէ Նոր-Թաղի մէջ, թերեւս ըլլայ Նոր-Թաղի
մէջ: Սէլամիէ թաղին Դպրոցին գրաւած տեղը 800
կանգուն տարածութեամբ գետին մըն էր Ստեփան Ռէ-
թէոսեանի Միւթէվէլիութեան օրով: 1777ին Միւթէվէլի
Ստեփան Ամիրայի վրայ կը դառնայ: Սոյն Վարժարանի
տեղը գնուած է Տ. Աբրահամի Տղոցմէ Տ. Նիկողոս եւ Գէոր-
գէ, այդ գետնին վրայ կային երեք փայտաշէն տուներ: Իսկ
800 կանգուն գետինը յետոյ ընդարձակուած է եւ եղած 215
եւ ի վերջոյ 3770 կանգուն, գնումովը Մերեէմգուլի Սրթինի,
Թովմայի, Թամպուրանի Կարապետի, Տ. Աբրահամի տղոց
Տիրացու Յովհաննէսի, Տիրացու Մարուգէի տուներուն հողե-
րուն: 1709—1760 Վարժարանը Սէնէտներուն մէջ իբր մուաղ-
շիսխանե արձանագրուած է, որ ժամանակուան Միւթէվէլի-
ներուն վրայ փոխանցուելէն վերջ, Գըլընեան Յովհաննէսի
Միւթէվէլիութեան օրով կ'արձանագրուի ջուրի Վագըֆին
տոմարին մէջ:

1774ին Զաքարիա Պատրիարք դպրոցական կանոնագիր
մը կը պատրաստէ:

ԴՊՐՈՑԻՆ ՄՈՒՏՔԸ

1791ին Դպրոցը կ'այրի եւ 1792—1797ին կը վերաշին-
ուի 9578 դրուշ ծախքով, ինչպէս կը յիշուի Ստեփաննոս
Ամիրայի տոմարին մէջ:

1797ին Մարտիրոս Սարկաւագ Մանկավարժից ժողովոյ որոշմամբ արժանի կը նկատուի Ս. Խաչի մանկավար-

ՅԱՆՈՐ ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՍԵՐՈՎՈՅԱՆ

Ժութեան եւ Սկիւտարի Դպրոցներուն Հսկող կարգուելու
Զաքարիա Պատրիարքի Կոնդակաւը :

1826ին Դպրոցին վերաշինութեան Ֆէրման մը կ'առնուի:

1846ին Դպրոցը վերստին կ'այրի ու 1857ին Յակոբ

Պատրիարք Սերովբեանի ու Ազգ. ժողովոյ կնիքովը խնդրագիր կը տրուի վերաշինութեան արտօնութիւն ուզելով, 500 կանգուն գետնի մը վրայ, եւ որ ձեռք կը բերուի 1859—1860 թուին, յորում կ'աւարտի Դպրոցը:

Յակօբ Պատրիարք Դպրոցին վերաշինութեան սկսած ատեն իր ջանքերուն, իր ընթեմատահութեան ապաւինած

ՊՕՂՈՍ ՊԷՅ ՏԱՏԵԱՆ

էր, դրամ չկար, այդ ծերունազարդ այլ կամքի ու կորովի տէր Պատրիարքը կը դիմէ Երեւելի ու հարուստ Ազգայնոց օժանդակութեան, ժողովրդեան աջակցութիւնը սիրայօժար կ'ընծայուի իրեն: Կը պատմուի թէ գործաւոր ժողովուրդը խանդավառելու համար ինքն ալ կ'աշխատէր գործաւորներուն հետ քար, հող ու կիր կրելով իր ուսին վրայ. եւ երբ այլեւս սպառեցան օժանդակութեան միջոցները իր ունեցածն ալ տուաւ մինչեւ իսկ Եպիսկոպոսական մատանին գրաւի դնելով դրամ հայթայթեց եւ վերջապէս հասաւ իր

նպատակին, տեսաւ Դպրոցին կառուցումը ամբողջովին:

Ահա ծերունի եւ պատկառելի Եպիսկոպոս մը որ ոչինչէն ի գոյ կածէր այս հոյակապ Վարժարանը միմիայն իր ջանքերովը:

Այս չափով ալ չէր գոհացած Դպրոցին նախակրթարանին նիւթականը ապահովելու համար կտակներ ստորագրել տուած էր բարեսէր մեծահարուստ ազգայնաց:

Սոյն շինութեան մանրամասն հաշիւը արձանագրուած է Դպրոցի շինութեան ծախուց յատուկ տոմարի մը մէջ որ կը գտնուի Գանձարանը:

1860ին Դպրոցին շինութեան ատեն իրենց մեծագումար նուիրատուութեան բաժինը բերած են՝

Պօղոս Պէյ Տատեան որ կը	Տ. Բառնաբասեան Յարութիւն
նուիրէ 25,000 դրշ. եւ	Նեմրուզեան Յովակիմ
4200 դրշ.ի ալ շինուածանիւթ	Մաքսուտեան Սարիմ
Փիշմիշեան Նշան	Միւհէնտիզեան Մարտիրոս
Օտեան Պօղոս	Ալեանաբեան Բեդրաբ
Մարգարեան Մարտիրոս	Սէֆէրեան Յովհաննէս
Այվատեան Յովհաննէս	Երամեան Սարաֆ Խաչիկ
Նորատունկեան Սիմոն	Փէշումալեան Գրիգոր
Նորատունկեան Գրիգոր	Համամեան Սարգիս
Երամեան Գէորգ	Շախեան Յովհաննէս
Միսաբեան Վարդերես	Հանեան Պօղոս
Սէրվէրեան Յակոբ	Առաքելեան Փանոս
Պապայեան Գրիգոր	Մանուէլեան Կարապետ
Գափամանեան Յարութիւն	Մանուէլեան Յարութիւն
Պէյլէրեան Յակոբ	Մարգարեան Յովսէփ
Կէլկէլեան Յովհաննէս	Ներսէսեան Գրիգոր
Ճարտարապետ Կարապետ	Մուհէնտիսեան Յովհաննէս
Պալեան որ 135000 դրշ. նուիրած է,	Տիվիթեան Գէորգ
Եազմանեան Աւետիս,	Չէչեան Գէորգ
Ճէվահիրեան Եղիազար	Սաքայեան Յովհաննէս
Եօրտամեան Կարապետ	Սաքայեան Աբրահամ նկարիչ

**ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՄԻՐԱՅ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄՈՒՀԷՆՏԻՍԵԱՆ
ՊԱՆԵԱՆ**

Եւ այլք Ազգայինք որոնց նուիրատուութեան գումարը կը յանգի 449672 դրշ., դրամական նուէրներէն զաւա մեծ քանակութեամբ ատաղձ, քար, խնաքար, մարմարիոն, ապակի, երկաթ եւ այլ շինուածանիւթք նուիրուած են զանազան Ազգայիններու կողմէ:

Դպրոցի շինութեան Յանձնաժողովի անդամ են՝

Յակոբ Եպիսկոպոս Սերոբեան

Յովհաննէս Վարդապետ Սէթեան

Յովհաննէս Ա. Քհնյ. Փափազեան (ապա Եպիսի):

Արրահամ Քհնյ. Լուսարարապետ

Պէհզատ Ումէտ, Թ. Խորհրդոյ Ատենապետ

Գրիգոր Նորատունկեան

Մ. Յովհաննէս Սէֆէրեան

Պօղոս Օտեան

Յովհաննէս Թումպարլաքեան

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՊԻՍԿ. ՍԷԹԵԱՆ

Մինաս Հասրլեան, Աւետիս Եազմանեան, Յարութիւն Փափազեան, Մհտ. Յարութիւն Փափազեան, Յարութիւն Մանուէլեան, Յովհաննէս Տէմիրճիպաշեան, որ անձանծիր աշխատութեան հետ նուիրած է 2500 զրշ.:

ՈՒՍՈՒՑԻԶՆԵՐ

1826ին Յովհաննէս վարժապետ, Տիրացու Մաղաք, Տիրացու Մանուկ Վանեցի:

1830ին Դպրոցին մանկավարժները եղած են Տ. Բարթողիմէոս ուսումնական Վարժապետ Բահանայն, Տիրացու

99.—Յիսակրն. Հնգ. Յոբելեանի

Գէորգ, Տիրացու Գրիգոր, Յովսէփ, Յարութիւն եւ Տիրացու Մինաս : 1865ին պաշտօնավարած են Ս. Խաչ Վարժարանին մէջ Գաբրիէլ Պարտիզպանեան Հայկաբան, Ստեփան Գաղղիաբան, Սիմոն Միքայէլեան Թուաբան, Տիրացու Գրիգոր Տ. Թադէոսեան, երաժիշտ, Միհրան գեղագրութեան :

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

1870ին Յովսէփ Մալէգեան, Պետրոս Խօնասարեան տանկաբան, Գրիգոր Դերձակեան, Տաճատ Լուծֆեան, Մարտիկ Քրիստափորեան, Մկրտիչ Կիւլիւմեան, Եղիազար Մուրատեան, հայկաբան եւ գաղղիաբան, Սիմոն Ֆէլէկեան հայկաբան, Յակոբ Չրաքեան, Յակոբ Սահակեան, Աւետիս Մարտիրոսեան. Խաչիկ Թահթաճեան, գեղագրութեան, Վրդանէս Գրիգորեան, Յովհաննէս Պետրոսեան :

1871ին Պօղոս Դելիեան (Պետրոս Դուրեանի մտերիմ բարեկամը) Աւետիս Խորասանեան, Թագուհի Յովհաննէսեան, Madame Le Daux ֆրանսերէնի, Madame Henri Բիանիսդ, Բերուզ Պօղոսեան, Մարիժա Նշանեան —

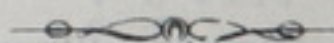
1875ին Զօրայեան, Թիւլեան, Հայրապետ Արսլանեան, Յուլիանէ վարժուհի, Եւփիմէ վարժուհի, Սարգիս Շամլեան, Օր. Բերուզ Պօղոսեան, Տիրացու Կարապետ, Օր. Ռամելայ, Պետրոս Խօնասարեան, Միհրան Տէօքմէճեան, Խաչատուր Միսաքեան, տաճկաբան Մովսէս Զուլաքեան, Յովհաննէս Վ. Փափագեան, Տէլէմաք Էքսէրճեան, Մկրտիչ Բակլաճեան, Գարեգին Տէր Արիստակէսեան, տաճկաբան Սեպուհ Էսմէրեան, Կարապետ Արսլանեան, Արամայիս, Պետրոս Սըվաճեան, Սիմա վարժուհի, Ստեփան Հայկունի :

1876ին Օր. Զապէլ Դրիգորեան, Օր. Սրբուհի Աշճեան, Քրիստոստուր Ղազարոսեան, Տիրացու Մաղաք Շիշմանեան, (Հայր Շիշմանեան Ղեւոնդ Եպիսկոպոսի), Օր. Մարի Սիվրիեան, Նախշէն Փանոսեան, Տիրացու Յակոբ Պօյաճեան, (ապա Տէր Սերովբէ) Աստիկ Եազըճեան, Նիկողոս Թաշճեան, Մելքոն Կիւրճեան, Միհրան Աղաճանեան, Պետրոս Մնակեան, Վահրամ Թորգոմեան (Տօքթ. Վ. Թորգոմեան), Բեդրաքի Զիլինկիրեան, Մկրտիչ Բամպուքճեան, Մկրտիչ Պալեան :

1877ին Տեսուչ Վահան Վարդապետ, Դրիգոր Նաթաշեան, Սրապիոն Թղեան՝ Հայկաբան-Գաղղիաբան, Աւետիս Տ. Սահակեան Անգղիերէնի, Միհրան Դուրեան՝ Հայերէնի (Եղիշէ Արքեպիսկ. Պատրիարք Ս. Երուսաղիմայ). Կարապետ Յովհաննէսեան, Գարեգին Պէրպէրեան, Ներսէս Տ. Աբրահամեան, Իսկուհի Կիւրճեան, Ռամելա Տէօվլէթեան, Սիմոն Մինճեան, Էրաժշտութեան, Յակոբ Պօյաճեան :

Ս. ԽԱԶ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՈՒ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶԻ ՊԱՇՏՈՆԵԱՅՔ

ՈՐՔ ՊԱՇՏՈՆԱՎԱՐԱԾ ԵՆ 1878ԷՆ ԵՏՔԸ

- 1.— Պ. Համբարձում Իփէքճեան, Համալսարանական Մանկավարժ [1879—1880]
- 2.— Պ. Առաքել Պիպէլճեան, Պատմ. եւ Աշխրհգր. [1878—1879]
- 3.— Պ. Յարութիւն Քայլքճեան, Օգն. հսկող դասատու [1878—1883]
- 4.— Օր. Հռիփսիմէ Սէմէքճեան, Ընդհ. հսկող աղջկանց եւ ֆրանս. [1879—1883]
- 5.— Պ. Մկրտիչ Առնավուտեան, Ընդհ. հսկող տղայոց եւ Մանկավ. [1879—1882]
- 6.— Պ. Սարգիս Սէմէքճեան Թուրք. եւ թուար. [1880—1883]
- 7.— Պ. Յակոբ Էտիլեան, Հայ. ֆրանս. [1879—1890], Մանկավ. եւ Տեսուչ. [1893—1895]
- 8.— Օր. Սօֆի Եազմաճեան. Օգն. հսկող վարժուհի [1880—1883]
- 9.— Պ. Տիգրան Փաշայեան [Տ. Տաճատ Ա. Քհնյ. Փաշայեան] Պատմ. Աշխարհ. [1880—1888], Ընդհ. հսկող տղայոց եւ դրամ. գործառնութեանց պատասխանատու [1883—1901], Տեսուչ 1917—1919]
- 10.— Պ. Գրիգոր Սիմոնեան, Օգն. հսկող Դասատու [1884—1877]
- 11.— Պ. Բարսեղ Տիւրկէրեան, Թուար. երկրաչափ. [1883—1884]
- 12.— Պ. Տիգրան Արսլանեան, Հայ. Թուրք. [1885—1887]
- 13.— Պ. Մկրտիչ Պալեան, Հայ. [1885—1887]
- 14.— Պ. Կարապետ Աղաբէկեան, Թուար. [1886—1888]
- 15.— Պ. Նազարէթ Գարազաշեան, Թուրք. [1886—1888]
- 16.— Mr. Pietro Cansoli, ծայն. երաժշտ. [1880—1885]
- 17.— Օր. Հայկանոյշ Գէորգեան [Երէցիկին Տ. Տաճատ Ա. Քհնյ. Փաշայեանի] Ընդհ. հսկող աղջկանց Պատմ. Աշխրհգր. [1883—1900]
- 18.— Պ. Միհրան Տէօքմէճեան, Գեղազր. [1888—1891]
- 19.— Պ. Խաչիկ Թահտաճեան, Գեղազր. եւ Գծազր. [1887—1888, 1891—1896, 1897—1900]
- 20.— Պ. Դարեգին Գալաֆեան, հաշուակ. գիտութեանց Պատմ. Աշխ. [1888—1900, Տեսուչ 1901—1902, 1904—1909]

- 21.— Պ. Գալուստ Մալաթեան, Մանկավ. եւ Բնակ. Գիտութեանց [1890—1900, տեսուչ 1902—1903]
- 22.— Պ. Յովհաննէս Հինդլեան, Ֆրանս. եւ Մանկավրժ. [1884—1885, 1897—1901]
- 23.— Պ. Իգնատիոս Սարայտարեան, Թուրք. [1888—1900]
- 24.— Պ. Իգնատիոս Մուրատեան, Բնակ. Գիտութեանց [1888—1890, 1892—1903]
- 25.— Պ. Գրիգոր Պասմաճեան, Օգն. Դասատու [1888—1896, 1898—1900]
- 26.— Պ. Յարութիւն Դազազեան, Օգն. հսկող դասատու [1888—1891]
- 27.— Պ. Մելգոն Գալէնտէրեան, Ջեւազիտ. [1888—1890]
- 28.— Տ. Խորէն Ա. Քհնյ. Փէհլիվանեան, Կրօնագիտ. եւ եկեղ. Պատմ. [1889—1890]
- 29.— Պ. Կշան Սիմոնեան, Ֆրանս. եւ Աշխրգ. [1889—1893]
- 30.— Պ. Մելգոն Կիւրճեան, հայ. [1889—1893]
- 31.— Պ. Տիգրան Թընկեր, Մարմնամարզ [1889—1891]
- 32.— Պ. Աւետիս Խորասանճեան, ծայն. երաժշտ. [1888—1890]
- 33.— Mme. Antoinette Sanégrace Ֆրանս. [1889—1890]
- 34.— Պ. Մկրտիչ Պարսամեան, Գծագր. [1889—1893]
- 35.— Պ. Համբարձում Զէրչեան [Պապա] եկեղեց. երաժշտ. [1879—1883]
- 36.— Պ. Լեւոն Խանճեան, եկղ. երաժշտ. [1884—1891]
- 37.— Պ. Արամ » եկղ. երաժշտ. [1891—1895, 1908—1917]
- 38.— Պ. Արշակ Սէտէֆեան, եկեղ. երաժշտ. [1895—1896]
- 39.— Պ. Մարտոս Թիրեարեան, եկեղ. երաժշտ. [1900—1908]
- 40.— Տիկ Գայեանէ Մատակեան, Տեսուչ Մնկարգի [1890—1892]
- 41.— Պ. Երմոգ Գույումճեան, եկեղ. երաժշտ. [1898—1899]
- 42.— Օր. Եւզինէ Սամիկեան, Մանկավ. [1889—1891]
- 43.— Օր. Երանիկ Տիլիթեան Օգն. վարժուհի եւ Մանկավ. [1890—1894]
- 44.— Mr. Edmond Berreur, Ընդհ. հսկող. եւ Չայն. երաժշտ. [1890—1892]
- 45.— Mme. Belon Jélice, Ճերմակեղէն եւ կար [1890—1891]
- 46.— Պ. Բարսեղ Էքսէրճեան [Տ. Հմայեակ Ա. Քհնյ. էքսէրճեան, Հայերէն եւ Պատմ. [1891—1899]
- 47.— Օր. Տիրուհի Ֆէսճեան Մանկավ. [1890—1893]
- 48.— Օր. Սանդուհի Ազնաւորեան, Ջեւազիտ. [1895—1923]
- 49.— Օր. Երմոնէ Ալեանարեան, Մանկավ. [1891—1893]
- 50.— Տիկ. Կիւլիկ Թընկեր, Ջեւազիտ. [1891—1895]
- 51.— Օր. Տիրուհի Գալէնտէրեան, Չայն. երաժշտ. [1891—1893]
- 52.— Օր. Ազնիւ Համամճեան, Մանկավ. [1891—1903]

- 53.— Mlle. Jeane Kermans, Ֆրանս. [1891—1893]
- 54.— Տ. Յակոբ Աշոտ Վ. Փափազեան, կրօնագիտ. եւ եկեղ. Պատմ. [1893—1896]
- 55.— Պ. Միհրան Յովհաննէսեան, Ֆրանս. [1893—1894]
- 56.— Պ. Յովհաննէս Սէթեան, Հայ. եւ Ֆրանս. [1893—1896]
- 57.— Օր. Ռօքսանէ Փափազեան, ասեղնագործ [1893—1896]
- 58.— Պ. Արամ Պարալեան, գծագր. [1893—1896]
- 59.— Օր. Վարդանոյշ Պէօրէքեան, Մանկ. [1893—1901]
- 60.— Օր. Վերժին Կէորգեան, Վարժուհի եւ Ասեղնագործ [1894—1896, 1902—1908]
- 61.— Օր. Զապէլ Յովհաննէսեան [Տիկ. Զապէլ Էսսեան] օգնակ. վարժուհի [1893]
- 62.— Օր. Մաննիկ Նշանեան, օգն. հսկող վարժուհի [1894—1896]
- 63.— Օր. Զապէլ Թօգատլեան, Մանկ. [1894—1896]
- 64.— Պ. Միհրան Արամեան օգն. հսկող դասատու [1894—1896]
- 65.— Պ. Սրմոն Գաբամանեան, Հայ. [1895—1908]
- 66.— Պ. Խաչիկ Ինկիլիզեան, Գեղ. Գծագր, 1896. Զեռակ. աշխատ. [1900—1903]
- 67.— Տ. Եզնիկ Վրդ. Գալփարեան, Կրօն. եւ եկեղ. Պատմ. [1896. 1900—1901]
- 68.— Օր. Ռօզա Կէմեան, օգն. Վարժուհի եւ Մանկ. [1896—1899]
- 69.— Օր. Յօրթլունէ Խաչատուրեան, Զեռագ. եւ ասղն. [1896—1914]
- 70.— Տիկ. Վարդուհի Էքսէրեան, Ֆրանս. Աշխրհ. եւ Թուար. [1896 1899, 1913—1925]
- 71.— Պ. Պետրոս Պօյանեան, օգն. հսկող դասատու [1897—1901]
- 72.— Պ. Խաչիկ Ուղուրիկեան, Ֆրանս. եւ ընակ. գիտ. [1897—1898]
- 73.— Պ. Պօղոս Սուրեան, Անգլ. [1897—1902]
- 74.— Օր. Թագուհի Պօյանեան, Մանկ. [1898—1902]
- 75.— Օր. Մաթիլտ Յովհաննէսեան, օգն. Վարժուհի եւ մանկ. [1899—1900]
- 76.— Պ. Գրիգոր Պիքիւնեան, ընդհ. հսկող տղայոց [1899—1900]
- 77.— Պ. Գրիգոր Վանլեան, ընդհ. հսկող եւ դաստ. [1899—1902]
- 78.— Պ. Միհրան Մօզեան, Հայ. Իրագ. Ֆրանս. [1900—1902]
- 79.— Օր. Էօմէնի Դերձակեան, ընդհ. հսկող աղջկանց [1901—1904]
- 80.— Պ. Տիրան Զրազեան, Հայ. Ֆրանս [1901—1902]
- 81.— Տիկ. Կիւլիկ Հալէպլեան, մանկ. [1901—1913, 1914—1926]
- 82.— Պ. Երուանդ Տ. Անդրէասեան, Հայ. Ֆրանս. [1901—1903, տեսուչ 1914—1917, 1920—1921]
- 83.— Տիկ. Դոմնի Սարայեան, օգնակ. Վարժուհի, [1917—1918]

- 84.— Օր. Աղաւնի Պօղոսեան, » » [1910—1916]
 85.— Պ. Երուանդ Որմարէշխանլեւոն, տեսուչ [1909—1912]
 86.— Պ. Կիրակոսեան » [1919—1920]
 87.— Պ. Ալէքսանդր Կիւլպէնկեան, պատասու [1914—1916]
 88.— Պ. Գալուստ » » [1914—1916]
 89.— Օր. Եսթեր Տ. Սահակեան [1914—1915]
 90.— Պ. Արտաշէս Յարութիւնեան [1914—1915]
 91.— Պ. Միհրան Զիթեան, Ֆրանս. [1913—1915]
 92.— Պ. Թագւորեան, տեսուչ [1915—1916]
 93.— Պ. Գրիգոր Յովակիմեան, [1919—1920] ընակ. գիտութեանց
 94.— Օր. Գեղանոյշ Մուրատեան, [1915—1920] օգն. վարժուհի եւ Մանկավ.
 95.— Պ. Պարոյր Քէչեան, Հայ. Ֆրանս. [1914—1915]
 96.— Օր. Սիրանոյշ Վարժապետեան, Մանկավ. [1907—1910]
 97.— Տիկ. Հերանոյշ Զալըզեան, օգն. վարժուհի եւ Ֆրնս. [1916—1921]

Դ Պ Ր Ո Յ Ի Ն Ո Ր Ո Գ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

1892ին Թաղ. Խորհուրդը, որուն կ'անդամակցէին Պօղոս Աւգեր, Յարութիւն Րէյիզեան, Գրիգոր Ֆէրհատ որ միեւնոյն ատենն Հոգաբարձութեան անդամ էին, կարեւոր գումար մը հաւարած է Դպրոցի նորոգութեան համար. իսկ 1919ին Կեդրոնի Խնամատարութիւնը հիմնական նորոգութիւն կատարելով Վարժարանի մէկ մասը Որբանոցի վերածեց, իսկ միւս մասը Կայանի, եւ դպրոցի աշակերտները փոխադրուած են Մանկապարտէզին մէջ:

Դ Պ Ր Ո Յ Ի Ն Խ Ն Ա Մ Ա Կ Ա Ն Մ Ի Ի Թ Ե Վ Է Լ Լ Ի Ն Ե Ր Ը

Դպրոցն ալ ունէր Միւթէվէլլի Խնամակալութիւն մը որով կը կառավարուէր ներքին մատակարարութիւնը:

Հին Միւթէվէլլիներուն անուանները անձանօթ կը մնան:

Համաձայն Տումարներու արձանագրութեանց, Դպրոցին Միւթէվէլլիք իրր խնամակալ մատակարարներ եղած են հետեւեալները.

1756 Խաչատուր Աղա որդի Գէորգի:

1812ին Յարութիւն Նորատունկեան (Նիզամ): 1814ին Գրիգոր ճարտարապետ Պալեան: 1814ին Ալիքսան Ամիրայ որդի Արղընցի Պօղոսի: 1816ին Ճարտարապետ Գրիգոր Պալեան: 1820ին Սարրաֆ Մարգար: 1840—1850ին Եազըճը Պօղոս Պ. Օտեան: 1844ին Գուգկունճուզցի հացագործ Խաչատուր:

ՎԱԳՐՖՆԵՐՈՒ ՄԻԻԹԵՎԵԼԼԻՔ

1720 Թուին Տ. Արրահամի որդիք իրենց տուները վազըֆ ընելով Միւթէվէլլի եղած են հետզհետէ Մուրատ որդի Մկրտիչի, Մանուկ որդի Արսլանի, Փանոս որդի Խորէնի եւ Արսլան որդի Պօղոսի:

Եկեղեցւոյ մատակարարութեան Միւթէվէլլիութենէն անջատ կար, նաեւ, Նալեան ջուրի վազըֆի Միւթէվէլլիութիւնը, որ երկուքի կը բաժնուէր, Եկեղեցւոյ վազըֆ եւ Դպրոցի վազըֆ:

Սոյն վաքըֆներուն Միւթէվէլլի կ'ըլլան հետեւեալք.

1750ին Խաչատուր Կիւլպէնկեան որդի Գէորգի:

1758ին Սարրաֆ Արթին որդի Խաչատուրի եւ Մինաս որդի Ասատուրի:

1787ին Կիւլպէնկեան Աղասի որդի Արթինի եւ Մարտիրոս Աւագ սարկաւագ:

1802—1846 Քէրէսթէճի Մանուկ որդի Կարապետի:

1850ին Եազըճը Պօղոս որդի Պետրոսի (Օտեան):

1858ին Քերովթէ Թումպարլաքեան:

1860ին Պետրոս Միւթէվէլլի եւ յետոյ Գէորգ Փափազեան:

1860ին Դպրոցին Միւթէվէլլի եւ Հոգաբարձու կ'ըլլան Գրիգոր Նորատունկեան, Ակնցի Սարաֆ Յարութիւն Փափազեան, Ազարիկ Կիւզէյեան, Ստեփան Դարազաշեան, հացագործ Յովհաննէս Խաչատուրեան, Սարաֆ Խաչատուր Նարինեան:

1883 թուականին Հոգաբարձութիւն մը կը կազմուի՝ որուն կ'անդամակցին Դաբրիէլ Նորատունկեան, Պօղոս Պառնասեան, Աթանազինէ Արապեան, Լեւոն Աժտէրեան եւ Նշան Ճիւղանեան, որոնք տարի մը կը պաշտօնավարեն եւ կը հրաժարին, միայն Լեւոն Աժտէրեան շարունակեց իր պաշտօնը առանձինն մինչեւ 1887:

1888—1896 Հոգաբարձութեան պաշտօնը վարեցին Աւգեր Պօղոս, Դրիգոր Ֆէրհատ, Յարութիւն Բէյիզեան, Լեւոն Սարգիսօֆ, Պետրոս Քիւրքեիսանլեան, Գարեգին Տէմիրճիպաշեան, որոնց պաշտօնավարութեան օրով երկսեռ վարժարանը նախանձելի վիճակ մը ստացած էր. եւ աշակերտաց թիւը 500ի բարձրացած. այս պատճառաւ Հոգաբարձութիւնը պարտաւորուած էր մանկապարտէզ մը բանալ 1889ին, եւ աշակերտներէն մաս մը փոխադրել հոն: Այս առաջին թաղային մանկապարտէզը եղաւ Պոլսոյ մէջ Տիկին Գայեանէ Մատակեանի տնօրէնութեամբ: Այս շրջանին մէջ 1889 Նոյ. 16ին Հոգաբարձութիւնը աղջկանց վարժարանին համար Խնամակալութիւն մը կը կազմէ, որուն կ'անդամակցին Տիկ. Աննա Էսայեան, Տիկ. Էլիզա Տ. Արթինեան, Տիկ. Վառիկ Ալըքեան, Օր. Սաթինիկ Պէլլիկեան եւ Տիկ. Աննիկ Թ. Համամեան, որոնք տարի մը կը պաշտօնավարեն եւ կը հրաժարին. միայն Տիկ. Աննիկ Թ. Համամեան առանձին կը շարունակէ պաշտօնը մինչեւ 1905 եւ իր օրով ձեռագործի, կարի, ձեռագիտութեան եւ ասեղնագործութեան ճիւղերը այնքան կը զարգանան, որ ամէն կողմէ կը զնահատուին. եւ ասոնց վաճառմամբը կարելոր հասոյթ մը կ'ապահովէ վարժարանին համար, իրեն զօրաւոր նեցուկ ունենալով աղջկանց վարժարանի ընդհ. հսկող Տիկ. Հայկանոյշ Փաշայեան (Երէցկին Տ. Տաճատ Ա. Քհնյ. Փաշաեանի):

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Դ Ա Ր Ա Ն

Ս . Խ Ա Չ Վ Ա Ր Ժ Ա Ր Ա Ն Ի

Մատենադարանը 1780ին գոյութիւն ունեցած է . երբ վարժարանը կը շինուի , անոր մէկ մասը կը յատկացուի մատենադարանի գրքերուն :

Մատենադարանին տպեալ եւ ձեռագիր կարեւոր գրքեր կը նուիրեն Նալբան Յակոբ Պատրիարք , Մարտիրոս Աւագ Սարկաւագ Տ . Մովսէսեան , Կարապետ Պատրիարք , Յակոբ Պատրիարք Սերովբեան : Ասոնցմէ զատ Ս . Խաչ Վարժարանի աշակերտաց մատենադարանին , Կրթասիրացին , Բարեսիրացին , Կարապետ Պասմաճեանի , Միսաքեանի , Մինաս Չալըխեանի , Օրիորդաց Միութեան , Յառաջդիմականին գրքերը կը թողուին Մատենադարանին :

Կան նաեւ այլեւայլ բարեսէր անձանց նուիրած գրքերը :

Լ Ս Ա Ր Ա Ն

Վարժարանին պարտէզին կից հաստատուած է բաւական ընդարձակ շէնք մը , որ ի սկզբան կը ծառայէր լսարանի , ուր նշանաւոր դէմքեր բանախօսութիւններ ըրած են , յետոյ թատրոնի վերածուած էր , իսկ վերջերս այլեւայլ անուններու տակ վարժու տրուած է :

ԴՊՐՈՑԸ ԵՐԻՑՍ ՇՐԿԻԶՈՒԱԾ

Ինչպէս գրած էինք ասկէ առաջ , Դպրոցը կ'այրի 1791ին եւ յետոյ 1825 թուականին , 1826ին շինութեան Ֆէրմանը կ'առնուի եւ 1827 Դպրոցը կը շինուի 80 . 000 դրշ . ծախքով , ինչպէս ցոյց կուտայ Յովհաննէս Ղրլրճեանի հաշուետոմարը : 1846ին դարձեալ կ'այրի եւ 1860ին կը շինուի այժմեան հոյակապ բարուկիր վարժարանը :

Պէրպէրեան Սեւտիս իր պատմութեան մէջ կը յիշէ միայն « Հրդեհ երկիցս ի Սեւամիէ թաղն » :

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆ

Կ Ա Մ

ՀՐԱԺԱՐԵԱԼ ՊԱՏՐԻԱՐԲՆԵՐՈՒ ԲՆԱԿԱՐԱՆ

1800 թուականին Կարապետ Պատրիարք որդի Մովսէսի հրաժարեալ Պատրիարքներու բնակութեան համար Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ հանդիպակաց պարտէզին մէջ 1900 կանգուն գետնի մը վրայ, Նալեանի հաստատած երկու աղբիւրներու Զուրի Վազըֆին Միւթէվէլլի Մանուէլի օրով ընդարձակ շէնք մը կը շինուի Վազըֆ հողին վրայ, սա պայմանաւ որ հրաժարեալ Պատրիարքները հոն բնակին առանց որ եւ է վարձք վճարելու։ Իրենց մահուընէ վերջ նոյն շէնքը Վազըֆին պիտի պատկանէր վերստին եւ իրենք պիտի չկարենային զայն ծախել այլում։

1846ին Յակոբ Պատրիարք հոն կը բնակի ու կարեւոր յաւելուածներ եւ նորոգութիւններ կը կատարէ անոր մէջ։

Յակոբ Պատրիարքէ վերջ՝ 1859ին հոն կը բնակի Սարգիս Պատրիարք որդի Ոսկերիչ Արթինի, որ կը վախճանի 1865ին Միւթէվէլլի Պետրոսի օրով։ Իսկ Յակոբ Պատրիարք երկրորդ անգամ Պատրիարքութենէ հրաժարելովը 1858ին կուգայ հոն բնակիլ Սարգիս Պատրիարքի հետ, որ թուականին կը սկսին Դպրոցին շինութեան սկզբնական աշխատութիւնները։ 1860ին աւարտած էր արդէն Վարժարանին ամբողջական շինութիւնը։ — Յակոբ Պատրիարք կը վախճանի յերուսաղէմ յամին 1862։

1890ին հոն կը բնակի նաեւ Մկրտիչ Արքեպիսկոպոս Խրիմեան Հայրիկ։ Անկէ վերջ շէնքը վարձու կը տրուի։ 1889ին հիմնապէս նորոգուելէ եւ տարիներով իբր Մանկապարտէզ ծառայելէ վերջ, 1918ին գաղթականաց եւ որբոց Կայան կ'ըլլայ մինչեւ 1926 թուականը։

ՏՈՒՄԱՐ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Ս. Խաչ Եկեղեցին ունի 1791-է սկսեալ կանոնաւոր մը-
կըրտութեանց տոմար մը սկսեալ Մարտիրոս Աւագ Սարկա-
ւագէ եւ որ յաջորդական արձանագրութեամբ կը շարու-
նակուի մինչեւ մեր օրերը :

ԲԱՐԵՐԱՐՔ Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Տ. Աբրահամ Քհնյ. հիմնադիր Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ եւ
Երէցկին Նորին
Ջորեպան Ադամ Տիարպէքիրցի Գերեզմանատան գե-
տինը նուիրած
Յովհաննէս Պատրիարք Կոյտ առաջին վերանորոգիչ Ս.
Խաչ Եկեղեցւոյս :
Մարտիրոս Աւագ Սարկաւագ Եկեղեցւոյ եւ Դպրոցի
Վարդի աշխատաւոր :
Յակոբ Պատրիարք Նալեան ՋուրիՎագըքը հաստատած :
Ստեփաննոս Ռէթէոսեան Կենաց փայտին պարտքը
վճարած :
Յարութիւն Ամիրայ Պէզնեան Ս. Յարութիւն պահա-
րանը շինած եւ բազմաթիւ նուիրատուութիւն ըրած :
Գրիգոր Ամիրայ Պալեան, Եկեղեցւոյ շինութեան ատեն
մարմարիոն քարեր եւ բազմաթիւ նուէրներ :
Սարգիս եւ Կարապետ Փիշմիշեան Եկեղեցւոյ բակին
ջրամբարը շինած 1831 :
Յակոբ Պատրիարք Սերոբեան հիմնադիր Ս. Խաչ Վա-
ժարանին եւ 1860ին 40,000 դրշ. կտակ ըրած :
Գրիգորիս Արքեպսկ. Ալէաթեան հիմնադիր Ջանգակա-
տան :
Յովհ. Ազնաւորեան Բալուցի Ա. Սեղանի Խաչկալը շինած :
Պետրոս եւ Կարապետ Փանոսեան երկու պահարանաց
Խաչկալները նորոգած եւ բազմաթիւ նուէրներ ըրած :
Մերիէմ Խուլեան Թովմա Ագուլիսցի, ջրհոր մը պեղել
տուած Գերեզմանատան մէջ 1800ին :
Ագուլիսցի Սարգիս Խալփա, ջրհոր մը պեղել տուած
գերեզմանաւան մէջ 1827ին :
Բարեպաշտ ոմն, շէնք մը Գերեզմանատան մէջ 1926ին :

ԿՏԱԿԱՐԱՐՔ Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Վառվառ եւ Լուսիա Կ. Նուրեան, Խալըճըլար խան սեն-
եակ մը 1855 Յնվ. 30:

Պարտիզեան Յարութիւն 1000 դրշ. 1866 Մարտ 27:

Հանմա Նուրեան 2500 դրուշ. 1864 Ապրիլ 3:

Սարգիս Պատրիարք 3000 դրուշ, 1865 Հոկտ. 31:

Մաքրուհի Էքմէքճիպաշեան 4000 դրուշ, 1877 Փետ. 14:

Սարիմ Կիզէլեան 2000 դրուշ, 1878 Մարտ 21:

Սափրիչ Մ. Կարապետ Մկրտիչեան 4000 դրուշ, 1881
Մայիս 5:

Կարապետ Եազըճեան Սամաթիա գինետանց միւլք 1881
Օգոստ. 3:

Անտոն եւ Հռիփսիմէ Կոչէրեան Զիլիֆտար մէկ տուն
1886 Յնվ. 8:

Անդրէաս Եպիսկոպոս 1200 դրուշ, 1886 Մարտ 16:

Մանուկ Մնակեան 100 Օսմ. ոսկի, 1885 Մարտ 5:

Մ. Եղիա Մելիքեան եւ կինը Նարդուհի 21 Օսմ. ոսկի
1888 Դեկ. 4:

Մ. Եղիա Մելիքեան 21 Օսմ. ոսկի, » » »

Փրաքիոն Սեդրաքեան Ճէվահիր պէտէսթէնի մէջ 1
տոլապ 1889 Յնվ. 1:

Գաբրիէլ եւ Միքայէլ Թահրոնճեան Սէլամսըզ 2 խա-
նութ եւ 1 գետին Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ, 1889 Օգոստ. 29:

Գաբրիէլ եւ Միքայէլ Թահրոնճեան Սէլամիէ 2 տուն
եւ 3 խանութ Հիւանդանոցին Ս. Խաչի անուան, 1889
Օգոստ. 29:

Ազնիւ Գ. Միքայէլեան 1800 դրուշ, 1902 Յնվ. 18:

Մկրտիչ Արզումանեան 21,600 դրուշ 1905 Օգոստ. 31:

Թեկղի Մնակեան 400 ոսկի 1913 Դեկտ. 28:

Նազլը Ս. Գոռանեան Դուստր Կարապետ Փիշմիշեանի,
մեծագումար կտակ թողած որուն 1861—63ինտո-

կոսէն ամսական 2000 դրուշ վճարուած դպրոցին:

Հանի Երանուհի Մայրապետ 6000 դրուշ 1863 Օգ. 16:

Կառավար Հանի Կիրակոս 2500 դրուշ, 1864 Ապրիլ 16:

Զէյնեան Գէորգ 3000 դրուշ, 1865 Հոկտ. 20:

Համալ Խաչոյ 1800 ղրուշ, 1869 Դեկտ. 31:

Պալասան Յարութիւնեան Սէլամիէ ձաւտոյ 271 եւ 273 թիւ կէս տան բաժինները եւ Թէքքէ Գարու 225 եւ 227 թիւ խանութները 1872 Հոկտ. 22:

Սուճի Վարդան եւ կինը Տիրուհի Զիլիֆտար $\frac{3}{4}$ տան բաժին եւ 7 թիւ խանութ 1876:

Իսկուհի Զատէեան Սէլամսըզ տուն մը, խանութ մը, Այրած:

Մենդուհի Արապեան տուն մը ալժմ արսա, վերջերս Ազգ. Հիւանդանոցի:

Նեկտար Յարութիւնեան Զիլիֆտար 3 թիւ տուն 1876 Փետր. 11 այժմ արսա:

Սէմէրճի Նշան Եղիայեան, Նուհ գույուսի ձաւտոյ 815 թիւ տուն, 1877 Փետ. 2 այժմ արսա:

Զէօմլէքճի Պետրոս Գ. Սանտալճեան, Աթլամա թաշ խանութ 1878 Մայիս 12:

Առաքել Մատթէոսեան եւ կինը Եղիսաքեթ, Թօսպաք փողոց 6 թիւ տուն, 1893 Յնվ. 8:

Գառնիկ Էսմէրեան 25 ոսկի 1904 Փետր 29:

Կամսարական Խաչիկ տան բաժինը 1883 Մայիս 1:

Աբրահամ Մուպահեանեան 1000 ղրուշ, 1861 Յնա. 25:

Դարբին Նահապետի դուստր Իսկուհի մայրապետ $\frac{3}{4}$ խանութ 1869ին Աթլամա թաշ Իսկիւտար:

Դարբին Յարութիւն Փափագեան Սէլամիէ ձաւտոյ տուն մը 1872ին:

Հնազանդ մայրապետ Էօլիւ Զքմազ խան 1-2 թիւ սենեակներ 1869 Օգոստ. 24 այժմ փլած:

Դարբին Տիգրան Պողոսեան Սուլթան Պայազիտ խանութ 1880ին:

Սարաֆ Մարգար 1852 Մարտ 28ին 162,320 ղրուշ Գերագոյն Ժողովոյ որոշմամբ Կէտիկ Բաշայի, Ազգ. Հիւանդանոցի, Ս. Խաչի եւ Պէշիկթաշի Եկեղեցեաց մէջ պաշտօն. Կտակագիրը վաւերացեալ:

Յովհաննէս Սաքայեան Պէշիկթաշի եկեղեցւոյ կտակէն:

Ս. Խաչի կտակաբաժին:

Թաղէոս Ճանդարտաշեանի դուստր Մարթա, 1859ին:

Զաքարիայ, Սաքալար Զէշմէսի Քիւլիք եէնի

խան 6 թիւ սենեակ, կտակագիրը վաւերացեալ:

Հանի Վարդենի Մայրապետ Անուխեան 7000 դրշ. 1852:

կտակը վաւերացեալ:

Կարապետ Պատրիարք 1845ին 37,500 դրշ. Ս. Կարա-

պետ եկեղեցւոյ, յորմէ քահանայք Ս. Խաչի ունին կտա-

կաբաժին:

Կարապետ Պատրիարք 1846ին 25,000 դրշ. Օրթագիւղի:

Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ, յորմէ Ս. Խաչի Քահանայք

ունին կտակաբաժին:

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ՄԻՍԱՔԵԱՆ ՊԱՏՈՒԵԼԻՒ ԳԻՐԲԵՐԸ

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ՊԱՏՈՒԵԼԻ
ՄԻՍԱՔԵԱՆ

1891 Մարտ 17ին Խ. Միսաք-
եանի մահուամբ անոր ժա-
ռանգորդներէն Թաղ. Խոր-
հուրդը կը գնէ ամբողջ գըր-
քերը եւ ձեռագրերը եւ զանոնք
դասաւորելու եւ տպագրել
տալու համար Յանձնաժողով
մը կը կազմէ, բայց այդ Յանձ-
նաժողովը իր նպատակին մէջ
չի յաջողիր: Գրքերը ի պահ
կը մնան Ս. Խաչ Վարժարա-
նին Մատենադարանին մէջ:

ԳԵՐԵՋՄԱՆԱՏՈՒՆ ՍԿԻՒՏԱՐԻ

1861—62 Գերեզմանատան խնդիրը կը կնճռուի ու ժամանակին Խառն ժողովոյ կողմէ թագրիր մը կը գրուի Ստեփաննոս Տեղապահին օրով այդ ատեն Քաղ. ժողովոյ անդամ եղած էր Բարունակ պէյ Ֆէրուխան, որ Ս. Կարապետ եւ Ս. Խաչ թաղերուն երեսելաց ժողովին մէջ ալ ներկայ կը գտնուի 1862 Մայիս 29ին, եւ ի գիր առնուած որոշմնագիրը անոր կը տրուի ի պահ:

ԲԱՐՈՒՆԱՆ ՊԵՅ
ՖԷՐՈՒՆԱՆ

1880 Ս.պրիլ 10ին Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեան շրջաբերականով մը կը յանձնարարէր արժանաւայել խնամք եւ հոգածութիւն ցոյց տալ Գերեզմանատուններուն (Շրջաբերականին ամբողջական օրինակը տեսնել Գերեզմանատան Յանձնաժողովոյ Ընդարձակ տեղեկագրին մէջ, էջ 1)

Ապա Շրջաբերականէն վերջը Ս. Կարապետի եւ Ս. Խաչի եւ Գուգկունեութի քահանաները եւ երեսելի Ազգայինք հանրագրութեամբ մը կը դիմեն Ս. Կարապետի քարոզիչ Մատթէոս Արքեպիսկոպոս Իզմիրլեանի եւ կը խնդրեն Գերեզմանատունը պատով մը շրջապատելու համար պարտ ու պատշաճը տնօրինել:

Իզմիրլեան Սրբազան ժողովրդեան այս դիմումը կը ներկայացնէ Ս. Պատրիարքին, որ Խառն ժողովոյ որոշմամբ 1880 Յւլ. 7 ամսաթիւ գրով կը յանձնարարէ երեք թաղերէն Յանձնաժողով մը կազմել եւ արդիւնքը տեղեկագրել:

Յանձնաժողովը կը կազմուի. 3 տարի կ'աշխատի մանրագնին քննութիւններ կը կատարէ, սէնէտներ եւ վեռագրեր ի ձեռին ունենալու, պաշտօնական դիմումներ կատարելու համար եւ վերջապէս 1883 Մարտ 11ին իր տեղեկագիրը կը պատրաստէ, որուն մէջ ամենամեծ աշխատութիւնը կը կատարէ Յանձնաժողովոյ Նախագահ Մատթէոս Արքեպիսկ. Իզմիրլեան:

Յանձնաժողովոյ առաջարկութեան վրայ Հայոց եւ Յունաց Պատրիարքարաններու եւ Հրէից Պաշտօնատան կողմէ միջազգային մասնաժողով մը կը կազմուի 1884 Յունիս 1ին:

1884 Օգոստ 24ին սոյն Մասնաժողովը կնճռոտ խնդիրները կը լուծէ համերաշխաբար եւ իր տեղեկագիրը կը պատրաստէ, իսկ 1884 Հոկտ. 4ին Հանգանակիչ մասնախումբ մը կը կարգուի որուն կ'անդամակցի Ս. Խաչի Քարոզիչ Գրիգորիս Եպիսկոպոս Ալէաթեան որ յետոյ պատին շինութեան մեծ ծառայութիւն կը մատուցանէ:

Սոյն Մասնախումբը հանգանակութեամբ իւրաքանչիւր ազգի գերեզմանատան սահմանները որոշող սահմանաքարեր կը գետեղէ եւ 4 օրինակ քարտէզները կը պատրաստէ որոնք կը փափրացուին երեք Ազգաց կողմէ:

Տ. Մատթէոս Արքեպ. Իզմիրլեան իբր Նախագահ Յանձնաժողովոյ Գերեզմանատան կնճռալից խնդրոյն լուծման եւ կարգադրութեան համար իր անխոնջ եւ ժրաջան աշխատութեան պատկուամբ տեսնելով իր վերջին տեղեկագիրը կը պատրաստէ 1885 Փետ. 14ին, յորմէ յետոյ Հանգանակիչ եւ պատերու շինութեան Յանձնաժողովը կը շարունակէ իր աշխատութիւնը եւ կ'որմնափակէ Գերեզմանատունը:

Ս Կ Ի Ի Տ Ա Ր Ի Մ Ե Մ Հ Ր Գ Ե Հ Ը

1921 Օգոստ. 2ին ահաւոր հրդեհը մոխիր դարձուց Ինստիտի մեծահարուստ բնակչութեան քանի մը փողոցները եւ Սելամիոյ 22 փողոցները: Երբեմնի բազմամարդ Սելամիոյ թաղը եղաւ աւերակներու մոխրակոյտ եւ հազիւ

ուրեմն հրաշիւք իմն անմնաս մնացին Ս. Խաչ Եկեղեցին եւ
Դպրոցը եւ քանի մը փողոց, ժողովուրդը ցրուեցաւ հեռա-
ւոր թաղերու մէջ եւ եկեղեցին մնաց փոքրաթիւ ժողովրդ-
եան, որու մեծագոյն մասը բնիկ աղքատ եւ գաղթական են:

ՃԵՊՈՒՄ.— 19րդ էջի պատկերին տակ պէտք է կարդալ. «Մա-
ղաքիւս Ս. Արքեպիսկոպոս Օրմանեան, Պատրիարք Կ. Պոլսոյ:

Շ Ն Ո Ր Հ Ա Կ Ա Լ Ո Ւ Թ Ւ Ն

Յանձնաժողովը իր շնորհակալութիւնը կը յայտնէ Մկր-
տիչ Էփէնտի Իւթիւճեանի, որ Յիշատակարանիս բոլոր
պատկերներուն զինկօկրաֆ քլիշէները ազգասիրաբար պատ-
րաստած եւ նուիրած է:

ՍԿԻՒՏԱՐԻ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

250 ԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՆ

ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐՈՒՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ՏԷՐ ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ

» ՀՄԱՅԵԱԿ ՔԱՀԱՆԱՅ ԷՔՍԷՐՃԵԱՆ

» ՏԱՃԱՏ ՔԱՀԱՆԱՅ ՓԱՇԱԵԱՆ

» ՎԱՀՐԱՄ » ԵԱԿՈՐԵԱՆ

ՏԻԱՐ ՍԻՐՈՒՆ ՏԻՕՆԵԱՆ

» ՍԻՄՈՆ ՉԷՕՄԼԷՔՃԵԱՆ

» ԼԵՒՈՆ ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ

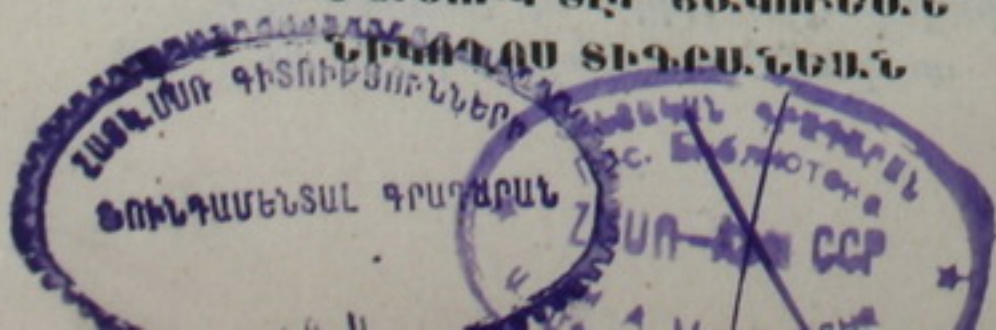
» ԹՈՐԳՈՄ ՊԹՅԱՃԵԱՆ

» ՇԱՀԻՆ ՇԱՀԻՆԵԱՆ

» ԳՐԻԳՈՐ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

» ՄԱՆՈՒԿ ՏԷՐ ԵԱԿՈՐԵԱՆ

ՇՐՈՂՈՍ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

A $\frac{11}{80464}$